

I. Конституциялык палатанын 2019-жылы кабыл алынган чечимдеринин сереби.

2019-жылы Конституциялык палатага 93 кайрылуу келип түшкөн. Конституциялык палатага келип түшкөн кайрылуулар жана даттануулар боюнча 11 токтом жана 14 чечим кабыл алынган, алардын ичинен:

- ченемдик-укуктук актыларды Конституцияга карама-каршы келбейт деп таануу жөнүндө 6 чечим;

- талашылып жаткан ченемдик-укуктук актыларды Конституцияга толугу менен же жарым-жартылай карама-каршы келет деп таануу жөнүндө 8 чечим.

1) Конституциялык палата **2019-жылдын 16-январындагы чечими** менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1994-жылдын 18-июлундагы № 521 токтому менен бекитилген Мамлекеттик алымдын ставкаларынын 1-пунктунун «а» пунктчасынын төртүнчү абзацынын конституциялуулугуна баа берди.

Кароонун жыйынтыгы боюнча талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келет деп таанылды, анткени мүлк мүнөзүндөгү жарандык доолор боюнча мамлекеттик алымдын негизделбеген көп өлчөмү соттук коргонуу укугун жүзөгө ашыруу үчүн чыныгы тоскоолдукка айланууда. Бирок мамлекеттик алымды төлөө маселесинде укуктук боштукту жокко чыгаруу максатында жана акылга сыярлык токтоолук принцибин жетекчиликке алып, Конституциялык палатанын чечиминде кийинкиге калтыруу шарты менен талашылып жаткан ченем 2019-жылдын 16-апрелинен тарта Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинин 3-бөлүгүнө, 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 8-пунктуна, 40-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацына карама-каршы келет деп таанылды.

Конституциялык палата өз чечимин төмөнкүдөй тыянактар менен негиздеди.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында мыйзам жана сот алдында бардыгы бирдей принциби бекитилген (16-берененин 3-бөлүгү). Мыйзам жана сот алдында бардыгы тендик укугунун бирдейлигинде билинет, ал бардык процесстик укуктук карым-катнаштын субъекттерине бирдей колдонулат жана жалпы мааниде сотко бирдей колдонуу укугун жана атаандаштык мүмкүнчүлүктөрдүн бирдейлигин кепилдейт жана мындай териштирүүлөрдө кандай гана басмырлоо болбосун тараптар менен болгон эркин мамилени камсыздайт.

Каралып жаткан аспектиде мыйзам жана сот алдында бардыгы бирдей укугу Кыргыз Республикасынын Конституциясы кепилдеген соттук коргонууга болгон укук менен тутумдук өз ара тыгыз байланышта турат.

Жарандык сот өндүрүшүнө ылайыктап көргөндө соттук коргонууга болгон укук биринчи кезекте сотко кайрылууга болгон укукка (сот адилеттигин колдонуу) өзгөрөт. Сот адилеттигине жеткиликтүүлүк жарандардын сот адилеттигин колдонуусуна бөгөт коюучу ченемдердин кабыл алынышына жол берилбестигин билдирет. Сот адилеттигине жетпей

туруп, ар бир жак өзүнүн соттук коргонууга болгон укугун толук көлөмдө жүзөгө ашыра албайт. Соттук коргонуу укугунун чыныгы камсыздалышы гана жактын сотко кайрылуусуна маани берет.

Сот адилеттигине жеткиликтүүлүк түздөн-түз белгиленген шарттар менен байланышкан, алар процесстик гана эмес чыныгы мүнөзгө ээ. Сотто коюлган талапты коргоо үчүн кызыктар жактын кайрылуусу, мындай жактын соттук коргонууга болгон субъективдүү укугу бар болгондо гана соттук териштирүүнүн предмети болушу мүмкүн. Жарандык сот өндүрүшүн козгоо стадиясында сот адилеттүүлүгүн колдонуу субъективдүү укуктун келип чыгуусу жана аны жүзөгө ашыруу, бардыгынан мурда белгиленген юридикалык фактылардын (шарттардын) бар же жоктугуна шартталган. Так ушул юридикалык фактылар биринчи сот инстанцияда жарандык иштин козголушунун зарыл элементтери болуп эсептелинет, анткени мыйзам чыгаруучу сот адилеттүүлүгүнө болгон укуктун бар болушун жана аны жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн алар менен байланыштырат. Алардын жок болуусу кызыктар жактын арызын кабыл алуудан баш тартуу, кайтарып берүү же кыймылсыз калтыруу үчүн негиз болуп саналат. Ушуну менен бирге түйшүктүү соттук чыгымдар чындыгында сотко кайрылуунун формалдуу жөнөкөйлүүлүгүнө карабастан аны мүмкүн эмес кылат.

Соттук чыгымдар ишке катышкан жактардын көтөргөн жарандык ишти сотто кароо жана чечүү себеби боюнча байланышкан сарпталчу чыгашалардан, мамлекеттик алымдан жана ишти сотто кароого байланышкан чыгымдардан турат.

Мамлекеттик алым ишке катышкан жак тарабынан төлөнө турган акча суммасы болгондуктан, бул сумманын өлчөмү боюнча маселе баарынан мурда төлөөчү жак үчүн бир кыйла мааниге ээ.

Мамлекеттик алымдын өлчөмү сот адилеттигин жүзөгө ашырууга байланышкан сарптоолорго милдеттүү түрдө эквиваленттүү болушу керек эмес жана мыйзам чыгаруучу тарабынан укуктардын мүнөзүн жана коомдук карым-катнаштын конкреттүү тармагында коомдук тартипти камсыздоону жүзөгө ашырууда мамлекеттик алымды төлөө зарылчылыгы менен байланыштырылып жаткан максатка ылайык, калыстык жана шайкештик принциптеринин негизинде аныкталышына милдеттүү.

Ошондой эле мамлекеттик алымдын суммасы негиздүү болушу керек, башкача айтканда бекитилген мамлекеттик алымдын максаттары менен салыштырылышы керек жана ошол эле учурда ставкалар жарандардын сот адилеттүүлүгүнө жетүү укугун чектебеши керек.

Бирок талашылып жаткан ченем менен бекитилген мамлекеттик алымдын доогер берген 10000 сомдон ашкан доонун баасынын 10 пайыздык өлчөмү, өлкөнүн калкынын жашоосунун жана кирешесинин деңгээлисалыштырмалуу төмөн болуп турган шарттарда ченемсиз көп болуп эсептелинет.

Ошондуктан наркы кымбат болгон мүлк менен байланышкан жарандык укуктук талаштар боюнча сот органдарына кайрылганда жактар негизсиз көп мамлекеттик алымды төлөөгө туура келүүдө, бул сотко кайрылууну түйшүк

жаратуучу жана чындыгында формалдуу жөнөкөйлүүлүгүнө карабастан анын мүмкүн эместигин пайда кылат.

Мамлекеттик алымдын өлчөмсүз кымбат ставкаларынын кесепетинен соттордун юрисдикциясынан жарандык доолордун бир катары алынып салынууда Муну менен айрым жактардын категорияларына жарандык жоопкерчиликтен иммунитет берилүүдө – бул мыйзам жана сот алдында бирдейликке ылайык келбейт, ошондой эле соттук коргонууга болгон укукту бузат (Конституциянын 16-беренесинин 3-бөлүгү, 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 8-пункту, 40-беренесинин 1-бөлүгү).

Конституциялык палата, талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп таануу менен, Өкмөткө мамлекеттик алымдын ставкаларын укуктук жөнгө салуусуна тийиштүү өзгөртүүлөрдү демилгелөөнү тапшырды.

2) Конституциялык палата 2019-жылдын 1-февралындагы чечими менен «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 15-беренесинин 3-бөлүгүнүн үчүнчү абзацын жана 17-беренесинин 2-бөлүгүн Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 5-беренесинин 1-бөлүгүнө, 16-беренесинин 2-бөлүгүнүн экинчи абзацына, 52-беренесинин 4-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечимин төмөнкү тыянактар менен негиздеди.

Судьянын укуктук даярдыгынын деңгээли, анын квалификациясы, компетенттүүлүгү судьялык функциянын өзөгү болуп саналат, анткени алардын жумушунун тикелей натыйжасы катары – чыгарылуучу соттук актылардын жана сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун сапаты гана эмес, ошондой эле коомдун сот бийлигине болгон ишениминин деңгээли да көз каранды.

Конституция судьялардын кызмат ордуна талапкер адамдарга талаптарды бекиткен (94-берене). Ошону менен бирге, Конституциянын 94-беренесинин 9-бөлүгүндө судьялардын кызмат ордуна талапкерлерге кошумча талаптарды конституциялык мыйзам менен белгилөө мүмкүнчүлүгү каралган. Конституциянын келтирилген диспозитивдик ченеминин мааниси боюнча мыйзам чыгаруучуга судьялардын кызмат ордуна талапкерлерге Конституцияда бекитилген талаптардан тышкары кошумча талаптарды белгилөө ыйгарымы берилген.

Аталган конституциялык ченемди жүзөгө ашырууда мыйзам чыгаруучу «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 15 жана 17-беренелерине Жогорку соттун, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын жана жергиликтүү соттордун судьясынын кызмат ордун ээлөөгө биринчи жолу талапкер болгон жана судьялык иш стажы жок адамдарга, ошондой эле судьялык иш стажы бар адамдарга, мында алардын конкурска катышууга берген арызы менен адамды судьянын кызмат ордунан бошотуунун же болбосо судьянын ыйгарым укуктарын токтотуунун ортосундагы тыныгуунун мөөнөтү он жылдан ашса,

талапкерлерди окутуунун натыйжалары боюнча берилүүчү сертификаттын болушу талап кылынган кошумча толуктоо киргизген.

Сертификатты алуу үчүн зарыл болгон окутуунун негизги шарттары жогоруда аталган конституциялык Мыйзамдын 5-4 беренесинде регламенттештирилген. Аталган беренеге ылайык судьянын кызмат ордуна талапкер болушкан адамдар бир жылга чейинки мөөнөттөгү окутуудан өтүүгө тийиш, бул мезгилдин аралыгында ага иш орду боюнча эмгек акысы сакталбаган эмгек өргүүсү берилет. Окуу аяктаганда квалификациялык экзамен өткөрүлөт.

Мыйзам чыгаруучу, кайрылуунун субъекти талашып жаткан ченемдерди кабыл алып жатып, өзүнүн дискрециясынын алкагында, биринчи кезекте судьялык корпусту квалификациялуу жана компетенттүү курам менен камсыз кылууда жарандардын жана коомдун кызыкчылыгын жетекчиликке алган.

Ошону менен бирге, мыйзам чыгаруучу судьялардын кызмат ордуна талапкерлер үчүн кошумча талаптарды орнотууда судьялардын кызмат ордуна талапкерлерге болгон конституциялык талаптардын негизинде жаткан принциптерди жетекчиликке алышы керек болчу, тактап айтканда алар мамлекеттик кызматка кирүүдө тең укуктуулук, бирдей мүмкүнчүлүктөр принциптерине ылайык келиши керек эле (Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 52-беренесинин 4-бөлүгү). Мында, Сот адилеттүүлүгүнүн жогорку мектебинде окутууга талапкерлерди кабыл алуунун азыркы кездеги тартиби Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жогоруда аталган талаптарын аткаруу катары каралышы мүмкүн эмес экенин белгилей кетүү керек.

Ошентип, мыйзам чыгаруучу талашылып жаткан ченемдерди кабыл алууда жана судьялардын кызмат ордуна талапкерлерге карата кошумча талапты орнотууда, судьянын бош кызмат ордун ээлөөдө көп сандаган талапкерлердин конкурска катышуусу үчүн реалдуу тоскоол болуп калган, башкача айтканда социалдык жана мүлктүк абалына байланыштуу мүмкүнчүлүктөрдүн айырмачылыгына алып келген бир катар жагдайларды эске алган эмес.

Алсак, судья кызматына талапкерлерди окутуу күндүзгү форма боюнча гана жүргүзүлөт, бул болсо окууга кабыл алынган иштеген адамдар үчүн узак мөөнөткө эмгек акысы сакталбаган эмгек өргүүсүн алууну шарттайт, анткени аталган конституциялык мыйзамга ылайык окуу мезгили бир жылга чейин созулушу мүмкүн. Бул жерде эки учур талашсыз: биринчиден, бардык эле мекеме жетекчилери же башка жумуш берүүчүлөр узак мөөнөткө эмгек өргүүсүнө жиберүүгө даяр эмес, себеби мындай учурда башка кызматкерлерге түйшүк көбөйөт, экинчиден, эгерде эмгек акысы сакталбаган эмгек өргүүсү берилген күндө да ал адам эмгек акысы түрүндөгү кирешесинен айрылып калат. Эгерде бул адамда айлык эмгек акысынан башка өзүн жана үй-бүлө мүчөлөрүн багуу үчүн башка киреше булактары жок болсо, бул жагдай окуу үчүн дал мүлктүк абалы боюнча чыныгы тоскоолго айланат.

Бул жагдай судьялык кызматка талапкерлерди окутуу Бишкек шаарында, аймактардан келип окугандардын жашоосу үчүн тиешелүү шарттары жок Сот адилеттигинин жогорку мектебинде өткөрүлгөндүгү, бул болсо окуу мөөнөтү бүткүчөктү турак-жай жалдоо зарылдыгын шарттоосу менен да оорлошот. Мындай учурда турак-жай жалдоо кирешесинин жалгыз булагы эмгек акысы болуп саналган, окуу мезгилине эмгек акысы сакталбаган эмгек өргүүсүн алгандыгы үчүн анысынан да айрылып калган, аймактардан келген талапкерлер үчүн кошумча каржылык жүк болуп калат. Бул өндүү шарттарда окууга кыйла артыкчылыктуу мүмкүндүктөр сырттан каржылык колдоосу барлар же каржылуулар үчүн түзүлүп, мүлктүк абалы ар кандай адамдар үчүн тең эмес шарттардын келип чыгуусуна өбөлгө түзүлөт.

Аракеттеги тутум сот корпусун талапкерлердин квалификациялуу жана компетенттүү курамы менен камсыз кылууга багытталса да, Сот адилеттигинин жогорку мектебине окууга адамдардын абдан чектелген санын кабыл алуу, «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 15 жана 17-беренелеринде көрсөтүлгөн кошумча талаптарды эске алганда, судьялык бош кызмат ордуна талапкер болгон катышуучулардын санын кыйла кыскартат. Натыйжада судьялык кызматка нагыз татыктуулардын тандалышына да терс таасирин тийгизет.

Андан тышкары, окутуунун аракеттеги тутуму талапкерлерди окутууга бюджеттик каражаттарды сарптоонун майнаптуулугу жагынан караганда өзүн актабайт, анткени, Сот адилеттигинин жогорку мектебинде окууну аяктагандыгы тууралуу сертификаттын болуусу талапкердин келечекте судья кызматын ээлөөсүнө кепилдик бербейт.

Баяндалгандардын негизинде талашылып жаткан ченемдер Конституцияда кепилденген кодулоодон коргоо, мыйзам жана сот алдында бардыгы бирдей болуу укугун бузууда. Талашылып жаткан ченемдер судьянын кызмат ордуна талапкер болгон жарандар үчүн алардын мүлктүк жана социалдык абалына жараша олуттуу тоскоолдуктарды жаратат (*чечим аткарыла элек*).

3) Конституциялык палата 2019-жылдын 13-февралындагы чечими менен Кыргыз Республикасынын Жер кодексинин юридикалык жакты чет өлкөлүк юридикалык жактарга каратуунун белгилерин аныктаган 1-беренесинин 11-пунктунун «б», «в» жана «г» пунктчаларынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жатан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечимин төмөнкүдөй тыянактар менен негиздеди.

Кыргыз Республикасынын Жер кодексинде берилген чет өлкөлүк юридикалык жактын түшүнүгү кеңири болуп саналып, өзүнө чет мамлекеттин мыйзамдарына ылайык түзүлгөн жана катталган юридикалык жакты гана эмес, ошондой эле Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк катышуусу менен катталган юридикалык жакты да камтыйт. Башкача айтканда - бир же андан ашык чет өлкөлүк жеке же юридикалык жактарга

толугу менен таандык болгон; бир же андан ашык чет өлкөлүк жеке же юридикалык жактар тарабынан: кат жүзүндөгү контракттын, добуш берүүчү көпчүлүк акцияларды сатуу укугу, аткаруучу жана байкоочу органдын көпчүлүк мүчөлөрүн дайындоо укугу аркылуу контролдоочу же башкарылуучу; чет өлкөлүк жарандарга же юридикалык жактарга, жарандыгы жок адамдарга таандык болгон уставдык капиталдын кеминде жыйырма пайызына ээ болгон; мамлекеттер аралык келишимдин же макулдашуунун негизинде түзүлгөн юридикалык жак.

Жогоруда аталган чет өлкөлүк юридикалык жактын белгилери юридикалык жак кайсы мамлекетке таандык экенин жана кызмат кыларын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын аймагында түзүлгөн конкреттүү юридикалык жактын ээлери, катышуучулары, башкаруучу адамдары кайсы мамлекетке таандык экенин аныктоого мүмкүндүк берген юридикалык жактын улутун аныктоонун материалдык-укуктук критерийи болуп эсептелген башкаруу критерийине негизделген. Башкаруу критерийи эл аралык тажрыйбада кеңири колдонулат жана мамлекеттер тарабынан юридикалык жактардын улутун натыйжалуу аныктоо жана менчик объектисинин өзгөчөлүктөрүнө жараша өзүнүн кызыкчылыктарын коргоо үчүн өзүлөрүнүн улуттук укуктук системаларына имплементацияланат.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан жарандык мыйзамдарда бекитилген, юридикалык жактын жеке мыйзамына негизделген инкорпорация белгилерине кошумча катары жер мыйзамдарына чет өлкөлүк юридикалык жактын белгилерин киргизүү укуктук мамилелердин объектисин маанилүүлүгү менен шартталган, анда жер Кыргызстандын элинин турмушунун жана ишмердигинин негизи болуп саналат жана мамлекеттин өзгөчө коргоосунда турат.

Ушуга байланыштуу, талашылып жаткан ченемдер менен аныкталган чет өлкөлүк юридикалык жак түшүнүгүнө туура келген юридикалык жактардын жер участкаторуна болгон менчик укуктарын чектөө, улуттук коопсуздукту коргоо максатында коюлган, мамлекеттин аймактык бүтүндүгүн бузуу коркунучун алдын алууга багытталган жана өлчөмдөш болуп эсептелет.

Ошону менен бирге, чет өлкөлүк юридикалык жактарга жер участкагуна менчик кылууга тыюу салуу, алардын экономикалык жана мыйзамда тыюу салынбаган башка ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу үчүн жер участкаларын убактылуу колдонуу укугун чектебейт.

Кайрылууда коюлган маселе Жер кодексине ылайык чет өлкөлүк юридикалык жак түшүнүгүнө туура келген банкка, рекреация объекти болуп саналган күрөөдө турган мүлктүн менчикке өтүшүнө тиешелүү экенин эске алганда, Конституциялык палата Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген мөөнөттөрдө жана тартипте рекреация объектин ээликтен чыгаргыча финансы-кредиттик мекеме тарабынан ага убактылуу ээ болуу укугун тариздөөнүн укуктук жөнгө салынышында кенемтенин бар экени тууралуу белгиледи (*чечим аткарыла элек*).

4) Конституциялык палата **2019-жылдын 20-февралындагы чечими** менен «Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жөнүндө» Мыйзамдын ишкерлик кылып жүргөн жеке жак тарабынан товардык белгини каттатуу маселесин регламенттеген 3-беренесинин 2-бөлүгүнүн, 6-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде «Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жөнүндө» Мыйзамдын 2-беренесине ылайык товардык белги жана тейлөө белгиси - бул бир юридикалык жана жеке жактардын товарлары менен кызмат көрсөтүүлөрүн башка юридикалык жана жеке жактардын бир түрдүү товарлары менен кызмат көрсөтүүлөрүнөн айырмалоого жөндөмдүү белгилөөлөр деп белгиледи. Бул, товардык белги жана тейлөө белгиси товарларды, жумуштарды, кызматтарды индивидуалдаштыруу каражаты катары чыгарын билдирет. Индивидуалдаштыруу каражаттарынын укуктук табияты жана маңызы сатып алуучуга бир өңчөй товарларды (жумуштарды, кызматтарды) окшоштурууга мүмкүндүк берген жеке ишкердик субъектилери өндүргөн продукцияны обочолотууда турат жана алардын сапаты тууралуу тиешелүү түшүнүктү түзөт.

Индивидуалдаштыруунун маңызы субъектти (объектти) ага гана тиешелүү болгон тийиштүү белгилерди андан табуу жолу менен жалпы массадан бөлүп чыгарууда турганын эске алганда, Конституциялык палата, индивидуалдаштыруу каражаты таандык болгон жарандык укук объектилери коммерциялык жүгүртүлүштү чектөө менен чагылдырылган аларды колдонуунун жалпы өзгөчөлүгүнө ээ деп белгиледи.

Дал ушуга байланыштуу товардык белги пайдаланылбай калган учурда анын каттоосун токтотуу мүмкүндүгүн караштырган Жарандык кодексин 1110-беренесинин мазмунунан товардык белгини милдеттүү пайдалануу жөнүндө талап келип чыгат, «Эгер корголуучу товардык белги тиешелүү мезгил аралыгында пайдаланылбаса, анда анын укуктук корголушу токтолушу мүмкүн» деген эреже орнотулган Өндүрүш менчикти коргоо боюнча Париж Конвенциясынын (5-беренесинин С (1) бөлүгү), Интеллектуалдык менчик укуктарынын соода аспектилери боюнча макулдашуунун (ТРИПС) (19-беренесинин 1-пункту) ченемдери менен макулдашат.

Ошентип, мыйзам чыгаруучунун ою товардык белгини пайдалануу жаатын конкретизациялоого багытталган болуучу. Ошондуктан талашылып жаткан ченемдер өзүндө кандайдыр бир тыюу салуучу же уруксат берүүчү императивдик буйрууну камтыбастан, тактоочу мүнөзгө ээ жана товардык белгини максаттуу пайдаланууну камсыз кылуу менен жарандык жүгүртүлүш жаатындагы ар түрлүү кыянаттыктарды жокко чыгаруу максатында товардык белгинин жеке ишкердик менен үзгүлтүксүз байланышын көргөзүп турат. Демек мындай түрдөгү тактоолор товардык белгини колдонуу жаатынан келип чыкканда, Конституцияда кепилденген

жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө катары каралышы мүмкүн эмес.

Ушуга байланыштуу, Конституциялык палата «Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жөнүндө» Мыйзамдын талашылып жаткан ченемдеринде Конституцияга жана Кыргыз Республикасы катышуучу болгон интеллектуалдык менчик боюнча эл аралык келишимдерге болгон карама-каршылыкты тапкан жок жана алар товардык белгилер менен тейлөө белгилерин каттоо, укуктук коргоо жана пайдаланууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелерди системдүү жана комплекстүү жөнгө салууга багытталган деп эсептейт.

5) Конституциялык палата 2019-жылдын 6-мартындагы чечими менен «Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпыга бирдей аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативдик кызматтар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 31-беренесинин 1-бөлүгүнүн он экинчи абзацынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 25-апрелиндеги № 185 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүндө, башка аскердик түзүлүштөрүндө жана мыйзам менен аскердик кызмат каралган мамлекеттик органдарында офицердик курамдын жана прапорщиктердин контракт боюнча аскердик кызматты өтөөсүнүн (запаста болуунун) тартиби жөнүндө Жобонун 22-пунктунун тогузунчу абзацынын, 186-пунктунун 6¹-пунктчасынын, 187-пунктунун бешинчи абзацынын, Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн Тартип уставынын 91-пунктунун үчүнчү абзацынын конституциялуулугуна баа берди.

Ишти карап чыгуунун негизинде, талашылып жаткан Мыйзам ченеми кабыл алынган чечимдин жүйөлөштүрүлгөн бөлүгүндө берилген конституциялык-укуктук маанисинде Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келбейт деп таанылды. Башкача айтканда, эмгектенүү конституциялык укугун ар кандай чектөө, аскер кызматчыларынын ишинин өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу конституциялык маанилүү максаттарына жараша орундуу болсо да, ал белгилүү мыйзамдар негизинде жана дагы башка жоромолдор мүмкүнчүлүгүн болтурбаган критерийлерге негизделиши керек.

Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарга шилтемесиз эле, аскер кызматынан бошотуу үчүн башка негиздерди караган укуктук жөнгө салуу, негизсиз бошотуудан коргоого жарандардын укугунун бузулушуна жана тиешелүү түрдө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 42-беренесинин 3-бөлүгүндө кепилденген эмгектенүү укугун бузууга алып келүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Жобонун талашылып жаткан ченемдери Конституцияга карама-каршы келбейт деп таанылды. Талашып жаткан ченемдери ишеничтен кеткендигине байланыштуу бошотулушу мүмкүн негиздер, коомдук мамилелердин белгилүү бир чөйрөдөгү мыйзамдардан келип чыккан, бул менен бирге улуттук коопсуздук органдарынын мүчөлөрүнүн укуктук статусун жана аскер кызматын өтөөсүнүн тартибин жөнгө салат.

Улуттук коопсуздук органдары менен түзүлгөн келишим боюнча аскердик кызмат өтөө аскер иш-аракеттери «Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпыга бирдей аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативдик кызматтар жөнүндө» Мыйзамы жана Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн Тартиптик уставынан тышкары, «Аскер кызматчыларынын статусу жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук органдары жөнүндө», «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө», «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» жана башка мыйзамдар менен жөнгө салынат.

Тартиптик уставынын талашып жаткан ченем менен белгиленген даттануу берүү үчүн он күндүк мөөнөттө аскер кызматчыларынын ишке ашыруу үчүн соттук коргоо укуктарына түздөн-түз тоскоолдук жок, ошондуктан Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 40-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, ал үчүн каралган кепилдиктер бузуу катары каралышы мүмкүн эмес деп белгилеген.

Бирок, Тартиптик уставда аскердик тартиптик жаза чарасы жөнүндө чечимге даттануу так аныкталбаган тартиби, тартиптик жазаларды салууга тиешелүү актылардын көчүрмөлөрүн берүү мөөнөтүнүн жоктугу бул аскер кызматчылардын соттук коргоо конституциялык укугун ишке ашыруу үчүн иш жүзүндө тоскоолдук жаратат *(чечим аткарыла элек)*. *(Эскертүү: «Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына («Кыргыз Республикасынын жарандарынын жалпыга бирдей аскердик милдети жөнүндө, аскердик жана альтернативдик кызматтар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына, Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн Тартип уставына) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору 2020-жылдын 18-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан үчүнчү окууда кабыл алынды)*.

б) Конституциялык палата 2019-жылдын 17-апрелиндеги чечими менен «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Мыйзамдын 19-беренесинин 2-бөлүгүнүн 4-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде адвокатура институту Конституцияда жар салынган адамдын укуктары жана эркиндиктеринин сакталышын кепилдөөгө милдеттендирилген, ошондой эле сот адилеттигин жүзөгө ашыруу маанилүү мамлекеттик функцияны аткарууга катышат деп белгиледи. Ушуга байланыштуу, кесиптик негизде Конституцияда кепилденген квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү, аны жүзөгө ашыруунун өзгөчө тартибин жана шарттарын аныктоону талап кылат. Ошондуктан «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Мыйзам адвокаттарга тиешелүү кесиптик жана башка талаптарды коюуда адвокаттык иш жүргүзүү укугуна лицензиядан ажыратуунун

негиздерин караштырган, ошондой эле кесиптик адвокаттык ишке адамдардын келишинин зарыл шарттарын аныктаган.

Аталган Мыйзамдагы чектөөчү чаралардын бири болуп, адвокаттык иш жүргүзүү укугуна лицензиядан ажыратуунун натыйжасында адвокаттын статусунун токтотулушу эсептелет. Бул чара адвокат тарабынан оордугунун даражасы боюнча эң эле олуттуу тартип жосундарынын жасалгандыгы үчүн колдонула турган тартип жоопкерчилигинин эң катуу чарасы болуп эсептелет.

Юридикалык жоопкерчиликтин мындай чарасы зарыл болуп эсептелет жана мамлекет коомдун коомдук-маанилүү кызыкчылыктарын коргоодо инсандын турмуштук маанилүү кызыкчылыктарына, ошондой эле адвокатура институтунун жана жалпысынан сот адилеттигинин бедел баркына олуттуу залал келтире ала турган, өзүнүн милдеттерин абийирсиздик менен аткарган адвокаттардын мыйзамсыз, социалдык-коопту жүрүм-турумунан алдын ала сактоочу максаттарды көздөөсү менен акталуу.

Мында, мамлекет, инсанды анын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөдө, бир жагынан коомдун негиздеринин кебелбестигин, экинчи жагынан инсандын жана мамлекеттин айкалышып жашоосун камсыз кылган коомдук кызыкчылыктын маанилүүлүгү принцибин жетекчиликке алышы керек.

Бирок, тиешелүү мөөнөт өткөндөн кийин лицензияны алуу үчүн кайталап кайрылуу мүмкүнчүлүгүсүз адвокаттык иш жүргүзүү укугуна лицензиядан ажыратуу мамлекеттин коомдук кызыкчылыктары менен инсандын эмгек эркиндигине болгон укугунун ортосундагы тең салмактуулукту бузган, көздөгөн конституциялык маанилүү максатына өлчөмдөш эмес чектөө болуп эсептелет.

Мыйзам чыгаруучу, мындай чектөөнү караштырып, ошол эле убакытта «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Мыйзамда башка мамлекеттик органдардан терс негиздер боюнча бошотулган же соттолгон кээ бир субъекттер соттуулугу жоюлган же алып салынган, же болбосо тиешелүү убакыт өткөндөн кийин адвокаттык лицензияны ала алыша турган шарттарды караштырган.

Адвокаттык иш жүргүзүү укугуна лицензия алуунун тартибин регламентациялоого болгон мындай мамиле, адвокаттык лицензиядан ажыратылган адамдарга салыштырмалуу жоюлган же алып салынган соттуулугу бар адамдарга, бошотулган судьяларга жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине укуктардын чоң көлөмүн берүү менен бирөөлөрдүн экинчилерге карата артыкчылыктуу абалын түзүүдө.

Ушуга байланыштуу, Конституциялык палата, талашылып жаткан ченем менен орнотулган чектөөнүн объективдүү жана орундуу негизи жок жана конституциялык маанилүү максаттарга шайкеш келбейт деген жыйынтыкка келүүдө.

Ошону менен бирге, Конституциялык палата, жаңы укуктук жөнгө салууну киргизүүдө адвокаттык лицензияны алуу үчүн кайталап кайрылуу укугу чексиз мүнөзгө ээ болушу мүмкүн эмес экенин жана андай болбосо бул

катуу жоопкерчилик чарасынын мааниси жокко чыгаарын эске алуу керек деп белгиледи (*чечим аткарыла элек*).

7) Конституциялык палата **2019-жылдын 24-апрелиндеги чечими менен «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 3-беренисинин 1-бөлүгүнүн 35-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө** ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде парламенттик контроль мамлекеттик контролдун бир түрү болуп саналат, ал парламентаризмдин өз алдынча институту болуп эсептелет деп белгилеген. Анын жардамы менен мамлекеттик бийлик органдарынын болушунча натыйжалуу иши, жалпы мамлекеттик механизмдин иштешинин эптүүлүгү жетишилет, бийликти кыянаттык менен пайдаланууну жана адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктерин бузууну болтурбоо алдын алынат, конституциялык орнотмолор жана мыйзам ченемдеринин талаптары жүзөгө ашырылат.

Мында, Конституцияга ылайык Жогорку Кеңеш контролдук функцияларды өз ыйгарым укуктарынын алкагында гана жүзөгө ашырат (70-берененин 1-бөлүгү). Контролдук ыйгарым укуктарынын алкагында Жогорку Кеңешке мамлекетте жана коомдо болуп жаткан процесстер тууралуу, ошондой эле мамлекеттин жана коомдун турмушунун ар кайсы чөйрөлөрүндөгү кырдаалдар жана алардын ичинде пайда болгон көйгөйлөр жөнүндө объективдүү маалыматты алуу укугу берилген. Мындай маалыматтын болуусу мыйзам чыгаруучу орган үчүн анын элдин жана жалпы мамлекеттин кызыкчылыгында ишинин натыйжалуулугунун, ошондой эле өзүнүн конституциялык функцияларын тийиштүү аткаруусунун зарыл шарты болуп саналат.

Ошону менен бирге, Жогорку Кеңеш, мамлекеттик органдардын маалыматын угуу аркылуу парламенттик контролду жүзөгө ашыруу боюнча ыйгарым укуктарын ишке ашырууда, бийлик бутактарынын ортосундагы тең салмактуулукту бузган жана алардын ишине кийлигишүүгө жол берген, ошону менен мыйзам чыгаруу бийлигинин башка бийлик бутактарына караганда үстөмдүк абалын жараткан укуктук жөнгө салууну орното албайт. Ошондуктан парламент Баш мыйзамда каралгандан тышкары башка бийлик бутактарына карата башкаруу ыйгарым укуктурга ээ боло албайт. Конституция Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктарынын толук тизмесин камтыйт, ал Баш мыйзамдын 74-беренесине ылайык мыйзамдар же башка ченемдик укуктук актылар менен кеңейтилиши мүмкүн эмес.

Өз кезегинде, сот бийлиги мамлекеттик бийликтин өз алдынча бутагы болуп саналат жана эки негизги функциянын болуусу менен мүнөздөлөт: сот адилеттигин жана сот көзөмөлүн жүзөгө ашыруу.

Аталган функцияларды натыйжалуу аткаруу үчүн сот бийлиги көз карандысыз болушу керек. Сот бийлигинин социалдык жана укуктук табиятын эске алганда анын көз карандысыздыгынын даражасы мамлекеттик бийликтин башка бутактарына салыштырмалуу жогору болушу керек,

анткени демократиялык укуктук мамлекетте жогорку бийлик болуп мыйзамдын бийлиги саналат. Демек, мыйзамдын үстөмдүгүн камсыз кылган сот бийлиги калыс жана адилет болуу мүмкүндүгүнө ээ болуу үчүн кимдир бирөөнүн таасиринен эркин болууга тийиш.

Сот бийлигинин көз карандысыздыгы анын тикелей Конституцияга баш ийүүсүнө негизделген жана мыйзамдын үстөмдүгүнө негизделген ар бир укуктук мамлекеттин негиз салуучу принциби жана маанилүү элементи болуп саналат. Башкача айтканда, сот бийлигинин көз карандысыздыгы Конституциянын талаптарын бекем кармануу аркылуу камсыздалышы мүмкүн. Сот бийлигине болгон таасирдин формаларын жана усулдарын Конституцияда каралгандан тышкары кандай гана болбосун кеңейтүү, анын көз карандысыздыгына кол салуу катары каралышы керек.

Жогорку Кеңеш тарабынан сот тутумунун иши жөнүндө маалыматка ачык баа берүүгө жол берилбестик бийликтин мыйзам чыгаруу жана сот бутактарынын ортосундагы тең салмактуулукту сактоого гана мүмкүндүк бербестен, кыйыр түрдө Жогорку соттун төрагасы тарабынан мындай маалыматты түздөн-түз берүү зарылдыгынын жок экендигин далилдеп турат.

Жогоруда баяндалганды эске алуу менен, Жогорку Кеңештин сот тутумунун иши жөнүндө ар жылдык маалыматты угуу ыйгарым укугун бекиткен талашылып жаткан ченемдин жөнгө салуу аракети, Конституцияда бекитилген Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктарынын алкагынан чыгып, сот бийлик бутагынын көз карандысыздыгы принциби жана бийликти бөлүштүрүү принциби сыяктуу конституциялык баалуулуктардын бузулушуна алып келет. Бул ыйгарым укукту Жогорку Кеңештин өкүлчүлүк функцияларынан келип чыгуучу катары көрсөтүү аракети анын конституциялуулугун негиздей албайт.

Мында Конституциялык палата, мамлекеттик органдардын ачыктык жана жоопкерчилик принцибине ылайык сот тутуму жабык болбошу керек жана анын иши тууралуу маалымат коомчулук үчүн да, Жогорку Кеңеш үчүн да жеткиликтүү болушу керек (Конституциянын 3-беренеси). Ушуга байланыштуу, сот тутумунун иши жөнүндө маалыматты коомчулукка берүүнүн формалары жана усулдары Жогорку сот тарабынан өз алдынча аныкталышы керек. Маалымат Жогорку Кеңешке сот бийлик бутагынын өз демилгеси менен гана берилиши керек. *(чечим аткарыла элек).*

8) Конституциялык палата 2019-жылдын 12-июнундагы чечими менен Жазык-процесстик кодекстин 487-беренесинин 3, 4-бөлүктөрүнүн, 488-беренесинин 2, 3-бөлүктөрүнүн, 489-беренесинин 1-бөлүгүнүн, 491-беренесинин 3, 4-бөлүктөрүнүн, 492-беренесинин 5-бөлүгүнүн конституциялуулугун процесстик макулдашуну түзүүдө жабыр тарткандардын жана эрезеге жете электердин укуктарынын бузулушу бөлүгүндө текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өзүнүн чечиминде мамлекет жазык-укуктук мамилелердин коомдук мүнөзүнө ылайык жазык жоопкерчилигинин чектерин да белгилөөгө, сот адилеттигинин максаттарына жетишүүгө ар

жолдорду караштырган процедуралдарды, анын ичинде жазык жоопкерчилигинин чарасын жеңилдетүүгө жана жазык куугунтугунун процедурасын жөнөкөйлөтүү негиздерди мыйзамдарда аныктоого ыйгарым укуктуу болот деп белгилеген.

Мыйзам чыгаруучу күнөөсүн таануу жөнүндө, кызматташуу жөнүндө жана жарашуу жөнүндө макулдашууну өзүнө камтыган процесстик макулдашуунун укуктук институтун Жазык-процесстик кодексинде көрсөтүлгөн ыйгарым укуктар алкагында караштырган.

Бирок күнөөсүн таануу жөнүндө макулдашуу сыяктуу мындай укуктук каражат колдонулган учурда бир жагынан шектүү менен айыпкердин, экинчи жагынан, жабыр тарткандын процесстик укуктарынын жүзөгө ашырылуусу үчүн бирдей шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга, ошондой эле башка жалпыга маанилүү конституциялык орнотмолорду аткарууга милдет мамлекеттен алынбай кала берет.

Мамлекет процесстик макулдашуулар институтун киргизүү аркылуу жазаны жеңилдетүү мүмкүнчүлүгүн орнотуу менен жабыр тарткандардын укуктарынын жана кызыкчылыктарынын корголушун кепилдикке алуунун, ошондой эле сот адилеттигинин максаттарына жетишүүнүн, күнөлүү эместик презумпциясынын жана жазанын болушунун принциптеринин сакталуусунун зарылчыгы менен байланыштуу.

Жазык-процесстик мыйзамдарда процесстик макулдашуулар институту макулдашууга жетишкен учурда алардын диспозитивдүүлүк принцибине негизделет. Жазык-процесстик кодекстин 487-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык белгилүү шарттар сакталган учурда күнөлүү экендигин таануу жөнүндө макулдашуу түзүү мүмкүнчүлүгү гана белгиленген. Жазык-процесстик кодекстин 488-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык прокурор күнөлүү экендигин таануу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүчтү канааттандырууга да, канааттандыруудан баш тартууга да укуктуу. Мында Жазык-процесстик кодекстин 487-беренесинин 4-бөлүгүндө каралган негиздер тарабынан күнөлүү экендигин таануу жөнүндө макулдашуу түзүү мүмкүндүгүн жокко чыгарышы күнөлүү экендигин таануу жөнүндө макулдашуу түзүү жөнүндө өтүнүчтү канааттандырууда прокурордун баш тартуусу үчүн толук кандуу негиз катары эч учурда карай албайт. Көрсөтүлгөн негиздер ар бир конкреттүү иштин жагдайларын объективдүү баалоодо жана мындай макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүчтү канааттандыруудан баш тартуу башка себептерди аныктап билүүдө прокурорду чектей албайт.

Аны менен прокурорго процесстик макулдашуулар институтун ишке ашырууда өзөктүү роль берилет жана иш боюнча бардык жагдайларды баалоо жана, биринчи кезекте кылмыштуу кол салуудан жабыр тарткандын кызыкчылыктарын коомдук кызыкчылыктарды айкалыштыруу менен эске алуу боюнча, күнөлүү эместик презумпциясынын жана жазанын болушунун принциптерин камсыз кылуу боюнча олуттуу функция жүктөлүүдө. Ошону менен бирге, жазык жоопкерчилигинин коомдук мүнөзүнүн басымдуу болушунан улам күнөлүү экендигин таануу жөнүндө макулдашууну түзүү

үчүн жабыр тарткандын макулдугун алуу тууралуу талаптын жоктугу жабыр тарткандын соттук коргонууга конституциялык укугунун бузулушу, кодулабоо эместик, өзүнүн пикирин билдирүүгө же андан баш тартууга мажбурлоо эместик катары каралышы болбойт (Конституциянын 16-беренесинин 2-бөлүгү, 31-беренесинин 3-бөлүгү, 40-беренесинин 1, 2-бөлүктөрү). Демек күнөлүү адамга жүктөлүп жаткан жазык жоопкерчилигинин чектери жана көлөмү ыйгарым укуктуу органдар аркылуу мамлекетке гана таандык боло алат.

Арыздануучу Жазык процесстик кодексинин 487-беренесинин 3-бөлүгүнүн 1-пунктунун, 492-беренесинин 5-бөлүгүнүн талашылып жаткан ченемдери Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинин 2-бөлүгүндө белгиленген жаш курагы боюнча кодулабоо принцибин бузууда деп айтууда.

Эрезеге жете электерге карата талашылып жаткан ченемдерин колдонбоо кодулоонун кайсы бир формаларынын түзүлүшүнө алып келбейт, анткени эл аралык укуктун ченемдери бул категориядагы адамдарды жазык жоопкерчилигине тартууда алардын кызыкчылыктары мыкты корголушун камсыз кылган укуктук мамилелерди болжойт.

Кыргыз Республикасы катышуучу болгон эл аралык келишимдердин талаптарын эске алуу менен мыйзам чыгаруучу эрезеге жете электер туурасында жазык сот өндүрүшүнүн өзгөчө тартибин караштырган (54-глава), ага ылайык бул категориядагы адамдарга карата жазык жоопкерчилигинин санкциялык бөлүгү мерчемдүү түрдө жеңилдиги бар, ошондой эле аларга карата алдын алуу-тарбия мүнөзүндөгү каражаттарды колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейткен.

Жазык жана жазык-процесстик мыйзамдар эрезеге жете электерге карата жазык сот өндүрүшүнүн өзгөчө тартибин кароо жана жазык жазасынын жеңилдетилген чараларын колдонуу менен эрезеге жете электерге процесстик макулдашуу түзүүдөн кем эмес преференцияларды берүү мүмкүнчүлүгүн түзөт. Мында күнөөсүн таануу, ошондой эле тергөө менен кызматыштыгы жаза чарасын аныктоодо сөзсүз түрдө эске алынат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинин 5-бөлүгүндө талап кылынгандай балдардын эң мыкты кызыкчылыктарын камсыз кылуу зарылчылыгынан келип чыгууда эрезеге жете электер жасаган кылмыштарды толук кандуу сотко чейинки иликтөөнү жана сотко чейинки териштирүүнү жүзөгө ашыруу маанилүү жагдай болуп саналат. Эрезеге жете электер туурасындагы иштерди жалпы тартипте кароодо сот актыларын даттанууга жана ишти жогору турган соттон кайталап каратууга процесстик укукту колдонуу мүмкүнчүлүгү сактала берет (Конституциянын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 3-пункту).

Ошону менен бирге, Конституциялык палата эрезеге жете электердин кызыкчылыктарын мыкты кылып эске алган укуктук механизмдерди киргизүү шартында процесстик макулдашууларды түзүүгө жол берилген адамдардын категориясына эрезеге жете электерди киргизүү жана аларды

жазык жоопкерчилигине тартуунун мындай укуктук жөнгө салуунун орнотулушу мыйзам чыгаруучу үчүн тоскоолдук туудурбайт деп көрсөткөн.

9) Конституциялык палата **2019-жылдын 26-июнундагы чечими** менен Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин 271-беренесинин «бирок сот актысы мыйзамдуу күчүнө кирген күндөн тартып үч жылдан кеч эмес мезгилде ишти караган сотко берилет» деген ченемдик жобонун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдик жобону Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 1-бөлүгүнө, 5-бөлүгүнүн 3, 8-пункттарына, 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде административдик иштер боюнча соттук коргоону талаптагыдай камсыз кылуу үчүн мыйзам чыгаруучу тарабынан тийиштүү процесстик аракеттерди жасоого процесстик мөөнөттөр орнотулган. Процесстик мөөнөттөрдүн мааниси алардын юридикалык факт катары кызмат кылышында турат, алардын натыйжасында процесстик укуктук мамилелер пайда болот, өзгөрөт жана токтойт. Андан тышкары, алар жалпы административдик сот өндүрүшүнүн (процесстин) динамикасын камсыз кылат жана административдик иштер боюнча сот адилеттигин жүзөгө ашыруу үчүн ылайыктуу шарттарды түзөт деп белгиледи.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин 271-беренеси кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча сот актысын кайра кароо жөнүндө арыз берүү үчүн, сот актысын кайра кароого кызмат кылган жагдайлар белгиленген күндөн тартып башталган мөөнөттү гана караштырбастан, мыйзамдуу күчүнө кирген соттун чечимин кайра кароо мүмкүнчүлүгүнө тыюу салуучу мөөнөттү да орноткон, анын өтүп кетиши мындай арыз берүү укугун жокко чыгарат.

Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин талашылып жаткан беренесинин мазмунунан мыйзам чыгаруучу кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча сот актысын кайра кароо жөнүндө арыз берүүнүн мөөнөтүн жөнгө салууда, арыз берүү үчүн үч айлык процесстик мөөнөттү да, талашылып жаткан соттук актынын мыйзамдуу күчүнө кирүү мөөнөтүнөн баштап эсептелген үч жылдык тыюу салуучу мөөнөттү да колдонуу менен мөөнөттүн эки түрүн айкалыштырганы көрүнүп турат.

Ошону менен бирге, арыздануучу кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча сот актысын кайра кароо жөнүндө арыз менен кайрылууга укуктуу болгон максималдуу тыюу салуучу мөөнөт мыйзам чыгаруучу тарабынан кайтадан ачылган же жаңы жагдайлардын пайда болуу мүмкүндүгүн эске алуу менен орнотулушу керек. Мындай жагдайлардын пайда болуу мүмкүндүгү убакыт менен чектелген эмес, ал эми аталган жагдайлар изилденген эмес жана изилдениши мүмкүн эмес мыйзамдуу күчүнө кирген сот актысын жокко чыгаруу тууралуу арыз менен сотко кайрылуу мүмкүндүгүн жокко чыгаруу бул адам үчүн соттук коргонуу укугунан ажыратууну билдирет, ал эми Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 8-пунктунун талаптарына ылайык мындайга жол берилбейт.

Түпкү жыйынтыгы адилеттүү сот чечимин чыгаруу болуп саналган, Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен кепилденген соттук коргоо, эгер колдонуудагы укуктук жөнгө салуу чечим чыгарууда сот андан көз каранды эмес объективдүү себептер боюнча билбеген же билиши мүмкүн болбогон маанилүү жагдайлардын пайда болгондугуна байланыштуу сот актысын кайра кароо мүмкүндүгүнө жол бербесе, толук жана натыйжалуу болуп таанылышы мүмкүн эмес. Бул жагдайлар же чечимди кабыл алуу учурунда болгон эмес, же болсо да иштин материалдарынан көрүнбөйт жана сот кадимкидей жагдайларда алар тууралуу билиши мүмкүн эмес. Ушуга байланыштуу, Кыргыз Республикасынын Конституциясы мыйзам чыгаруучуну мыйзамдуу күчүнө кирген сот чечимин кайра кароонун укуктук механизмин караштырууга милдеттендирет (20-берененин 5-бөлүгүнүн 3-пункту).

Мындай укуктук ыкмалардын бири болуп сот актыларын кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча кайра кароо мүмкүндүгү болуп саналат. Каралып жаткан институт субъективдүү укуктарды коргоо механизминин процесстик элементи болуп эсептелет, ал соттук каталарды жоюу менен бирге иш боюнча акыйкатты орнотууга, бузулган укукту калыбына келтирүүгө жол берет. Өзүнүн укуктук табиятына жараша кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча кайра кароонун негиздери негиздер эле эмес, иш боюнча өндүрүштү жаңылантуу үчүн себеп болуп эсептелет, аларды табуу же алардын пайда болушу сот актысын кайра кароо зарылдыгына алып келет.

Ошону менен бирге, мыйзамдуу күчүнө кирген сот актыларынын акыркы болуусун четтетүүнүн мындай мүмкүндүгү өзүнүн мүнөзү боюнча өзгөчө болуп, соттун чечимдеринин мыйзамдуу күчүн, алардын төгүндөлбөстүгүн таануу менен камсыздалган укуктук аныктыктын талаптарына жооп бере турган мыйзамдуу күчүнө кирген сот актыларын кайра кароонун ушундай жол-жоболорун жана шарттарын орнотууну талап кылат.

Ошол эле убакытта, соттук коргоого болгон укукту жүзөгө ашыруу жолу аркылуу адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин коргоо зарылдыгы бир жагынан сот актыларынын преюдициалдуулугу, экинчи жагынан бузулган укуктарды жана эркиндиктерди коргоо максатында күмөндүү сот актыларын кайра кароо зарылдыгынын ортосундагы тең салмактуулукту сактоону шарттайт. Мындай тең салмактуулук преюдициалдуулуктун жайылтылышынын чектерин жана аны төгүндөө тартибин орнотуу аркылуу камсыздалат.

Сот актыларынын преюдициалдуулугунун жайылтылышынын чектери өзгөчө мүнөзгө ээ болгон ыкмалардын бири катары ишти кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча кайра кароо мүмкүндүгүн болжойт, анткени конкреттүү учурда укуктук аныктыкты орнотууга көмөк кылган иштин маанилүү жана төгүндөлбөс жагдайларын аныктоого багытталган.

Укуктук аныктык жана сот актыларынын акыркы болуу принциби, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын негизги приоритети - адамдын

жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин коргоого шек келтирбегенде гана чоң мааниге ээ.

Ушуга байланыштуу, Административдик-процесстик кодекстин 271-беренесинин мыйзамдуу күчүнө кирген соттун чечимин кайтадан ачылган же жаңы жагдайлар боюнча кайра кароого 3 жылдык чектөөчү мөөнөттү орноткон ченемдик жобосу соттук коргонуу жана жогору турган сот тарабынан ишти кайра каратуу укуктарын чектөөчү жана Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келүүчү болуп таанылды. *(чечим аткарыла элек). (Эскертүү: «Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексине өзгөртүү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору 2020-жылдын 11-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан үч окууда кабыл алынды).*

10) Конституциялык палата 2019-жылдын 4-сентябрындагы чечими менен «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 30-беренесинин 4-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде, шайлоо демократиялык мамлекеттин маанилүү элементи катары Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасын курууда элдин эгемендүүлүгүнүн негизги түрү, бийликтин булагы катары анын өзгөчө ролу болуп саналаарын белгиледи.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 70-беренесине ылайык Жогорку Кеңеш пропорциялуу система боюнча конституциялык мыйзам менен аныкталган тартипте шайланат. Ошентип, мезгил-мезгили менен эркин шайлоо аркылуу пропорциялуу система боюнча жалгыз гана мыйзамдуу жол менен Жогорку Кеңешти түзүүнү таануу менен, Кыргыз Республикасынын Конституциясы шайлоонун уюмдашуу ыкмаларын, өткөрүү жана жалпылоо маселелерин мыйзам чыгаруучуга калтырат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын көрсөтмөлөрүн андан ары өнүктүрүү максатында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы кабыл алынган, ал Кыргыз Республикасынын жарандарынын шайлоо укуктарын ишке ашыруу тартибин аныктайт, Кыргыз Республикасынын Президентин, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону даярдоого жана өткөрүүгө жана мыйзамы менен белгиленген шайлоо системасынын моделин шайлоонун жыйынтыктарын чыгарууга байланыштуу мамилелерди жөнгө салат.

Колдонуудагы шайлоо мыйзамдарына ылайык талапкерлердин тизмесин түзүү тартибинен, добуш мазмунунан (партия үчүн добуш берүү), аймактын

көлөмүнөн, алынган добуштарды мандаттарга которуусунан Кыргыз Республикасында жабык тизмелер боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын пропорционалдуу шайлоо системасы орнотулгандыгы келип чыгат.

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы шайлоо системасынын конституциялык-укуктук маңызы туурасында бир нече жолу өз көз карашын билдирген. Атап айтканда, ал өз чечимдеринде, шайлоо процессинин негизги субъекттери болуп өзүнчө талапкерлер эмес, саясий партиялар болуп саналаарын болжолдойт жана ал партиялардагы талапкерлердин тизмеси шайлоочулардын добушу үчүн күрөштө өз ара атаандаштыкка түшөт деп көрсөткөн. Пропорционалдуу шайлоо системанын алкагында саясий партиялардын өз талапкерлерин (талапкерлердин тизмесин) көрсөтүү укугу бул системанын укуктук жаратылышы тарабынан белгилүү болгон.

Пропорциялык шайлоо системасы боюнча өткөрүлгөн шайлоолордо шайлоочулар саясий партия тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлерге добуш беришет. Уткан тизмедеги мандаттар алардын тизмеде жайгашуусундагы кезеги боюнча талапкерлердин ортосунда бөлүштүрүлөт. Демек, ар бир жаран Конституцияда кепилденген шайланууга болгон укугун талапкер катары партиялык тизме аркылуу ишке ашырып, шайлоонун жыйынтыгы боюнча депутаттык статуска ээ болуу мүмкүнчүлүккө жетишет.

Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы менен бекителген Кыргыз Республикасында Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо пропорциялуу система жабык тизмелер боюнча эл аралык стандарттарга ылайык жана жарандардын мамлекеттик бийлик органдарын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын шайлоого жана аларга шайланууга конституциялык укуктарын чектөөгө же бузууга алып келиши мүмкүн эмес.

Шайлоо бюллетенинде саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлердин жеке маалыматы камтылган эместиги, андай маалыматтын жоктугу же аны шайлоочулардан жашыруу катары каралышы мүмкүн эмес.

Бардык талапкерлер, ошондой эле ар бир партиянын шайлоо алдындагы программасы жөнүндө так маалымат ар бир шайлоочууга шайлоо алдындагы үгүт иштери учурунда бардык мыйзамдуу каражаттар менен берилет. Демек, шайлоочуу саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлер туурасында кабары жок деген өтүнүч ээси тарабынан айтылгандары негизсиз.

Шайлоо бюллетенинде учурдагы шайлоо системасынын моделине ылайык талапкерлердин жеке маалыматы көрсөтүлбөгөндүгү, бул шайлоочулардын эркин билдирүү добуш берүү аркылуу жана катталган талапкерлердин тизмесинин ортосунда чечилбес ажырымды түзбөйт, анткени, талапкер шайлоо бюллетенине жазылган болобу, же жок болгонуна карабастан, шайлоочу саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлердин жалпы тизмеси үчүн добуш берет, ал, акыры, жарандардын

Жогорку Кеңешине шайлоого жана аларга шайланууга конституциялык укуктарын жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылбайт.

Пропорциялык шайлоо системасынын бир же башка түрүн тандоо, саясий системанын өнүгүшүнүн белгилүү коомдук-саясий шарттарына жана өзгөчөлүктөрүнө жараша, мыйзам чыгаруучунун ыйгарым укуктарына кирет. Тиги же бул шайлоо жол-жоболорунун түрлөрүн колдонууда, шайлоонун жыйынтыгы боюнча шайлоочулардын чыныгы эркин билдирген, шайлоонун конституциялык-укуктук мүнөзү менен шайкеш келген тиешелүү кепилдиктерди камсыз кылууга мыйзам чыгаруучу тарабынан милдеттендирет.

11) Конституциялык палата 2019-жылдын 11-сентябрындагы чечими менен Бузуулар жөнүндө кодекстин 333-беренесинин 3-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемди соттук коргонуу жана ишти жогору турган сотто каратуу укуктарын чектөөгө тыюу салууну караштырган Конституциянын 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 3, 8-пунктарына, 40-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныды. Мында, Конституциялык палата талашылып жаткан ченемдин бардыгынын мыйзам жана сот алдында теңдигин, Жогорку соттун иштерди кайра кароо боюнча ыйгарым укуктарын жана анын актыларынын акыркы болуп эсептелээрин регламенттеген Конституциянын 16-беренесинин 3-бөлүгүнө, 96-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө карама-каршы келүүсүн тапкан жок.

Конституциялык палата өз чечиминде Бузуулар жөнүндө кодекстин 332-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык бузуу жөнүндө иш боюнча ыйгарым укуктуу органдын токтому бузуу үчүн жоопкерчиликке тартылган адам, жабырлануучу тарабынан, ошондой эле алардын мыйзамдуу өкүлү тарабынан, райондук (шаардык) сотко даттанылышы мүмкүн деп белгиледи. Мында Кодекстин 333-беренесинин 3-бөлүгү бузуу жөнүндө иш боюнча токтомо даттануу боюнча кабыл алынган райондук (шаардык) соттун чечимин акыркы деп белгилейт.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан талашылып жаткан ченемде колдонулган акыркы деген түшүнүк, соттун чечими чыгарылгандан кийин дароо күчүнө кирет жана аткарылат дегенди билдирет, ал эми бул чечимге даттануу, демек кызыктар адамдын даттануусу боюнча анын мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүүнүн милдеттүүлүгү, анын аткарылышын токтото туруу сыяктуу эле жокко чыгарылган.

Жаза чарасын салуу боюнча ыйгарым укуктуу органдын чечиминин мыйзамдуулугун текшерүүдө сот, Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө кодексинин 334-беренесине ылайык Кодекстин 44-главасында каралган эрежелерди колдонууга милдеттүү, башкача айтканда бузуу жөнүндө өндүрүшкө катышкан бардык адамдардын катышуусу менен текшерет. Ошентип, сот бардык тараптардын жана башка жактардын катышуусу менен ыйгарым укуктуу органдын аракеттеринин мыйзамдуулугун текшерип жатып, толук кандуу текшерүү укугуна ээ. Бирок, соттук контролдоонун мындай процедурасы тараптарды жаза чарасын салуу

жөнүндө ыйгарым укуктуу органдын актысынын мыйзамдуулугун баалоодо мүмкүн болуучу соттук катадан сактабайт.

Албетте, жоопкерчиликке тартылган адамдын, жабырлануучунун, ошондой эле алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн даттануусу боюнча жасалган укук бузуу үчүн жаза чарасын салуу боюнча ыйгарым укуктуу органдын актысын соттук контролдоонун алкагында соттук текшерүү ыйгарым укуктуу органдардын ыкчам ишмердигине кийлигишпестен, анын аракеттеринин (аракетсиздиктеринин) жана чечимдеринин мыйзамдуулугун текшерүү менен гана чектелет.

Бирок, контролдук ишмердик каражаттарынын чакан тизмегине жана усулдарына ээ болгон соттук контролдоого, жалпы сот адилеттиги сыяктуу эле, жеке жана юридикалык жактардын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын, башкача айтканда жеке кызыкчылыктарды коргоону камсыз кылуу жана ыйгарым укуктуу органдар тарабынан кетирилген каталарды жокко чыгаруу сыяктуу эле максаттар таандык экендиги белгиленүүгө тийиш.

Ушуга байланыштуу, сот чечимине даттануу укугу – бул ыйгарым укуктуу субъект үчүн мыйзамдуу негиздерди жетекчиликке алып, мыйзамда белгиленген мөөнөттөрдө соттук коргонуу үчүн соттук инстанцияга кайрылуу мүмкүндүгүн аныктаган соттук коргонуу укугунун элементи, биринчиден, калыс, компетенттүү, толук кандуу жана натыйжалуу соттук коргонуу максатында, экинчиден, объективдүү чындыкка жетишүү, чыныгы, адилеттүү, мыйзамдуу жана негизделген чечимди чыгаруу үчүн.

Соттук коргонуу укугу жарандын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинин өз билемдигинен гана эмес, соттун ката чечимдеринен да коргоону болжойт. Мында натыйжалуу кепилдиктин мындай коргоо чарасы болуп жогору турган сот тарабынан ишти кайра каратуу мүмкүндүгүнүн өзү саналат, ал ар бир сот өндүрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кайсы бир формаларда мамлекет тарабынан камсыз болушу керек.

Биринчи инстанциядагы соттун жумушунда аша чапкан же анчалык эмес мерчемдүү катачылыктарды толугу менен жок кылуу мүмкүн эмес, ушуга байланыштуу сот өндүрүшү жана аны жөнгө салуучу процесстик укук соттук каталарды четтетүүнүн атайын процедурасыз иштей албайт.

Мындай укуктук каражаттарга текшерүү инстанциядагы сотторго: апелляциялык жана кассациялык инстанцияларга төмөн турган соттук инстанциялар тарабынан чыгарылган чечимдердин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн жогору турган соттор тарабынан мыйзамда белгиленген процедуралар чегинде текшерүү максатында соттор тарабынан кетирген каталарды оңдоо үчүн кайрылуу укугу кирет.

Демек, Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө кодекси боюнча сот өндүрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн караштырган ченемдер укуктун жалпы принциптерине карама-каршы келе албайт, инсандын кадыр-баркынын конституциялык кепилдиктерин кемсинте албайт жана ар кимдин соттук коргонуу укугун, анын ичинде жаза чарасын салууга укуктуу ыйгарым

укуктуу органдын аракеттеринин мыйзамдуулугун текшерүү боюнча соттук контролдоону жүзөгө ашырууда соттук катадан коргоодон чектелбеши керек.

Баяндалгандар, жеке жана юридикалык жактар соттук коргонуу укугунун маңызын чектеген жөнгө салуучулук таасирге дуушар болбошу керек дегенди билдирет. *(чечим аткарыла элек)*. *(Эскертүү: «Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндө кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору 2020-жылдын 18-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан биринчи окууда кабыл алынды).*

12) Конституциялык палата 2019-жылдын 24-октябрындагы чечими менен «Кыргыз Республикасынын Президентинин ишмердигинин кепилдиктери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 1-беренесинин 8-пунктунун «б» пунктчасынын жана 2-беренесинин конституциялуулугуна баа берди.

Конституциялык палата өзүнүн чечиминде, адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктеринин чыгыш теги табигый, бирок алардын көлөмүнүн абалы адам же жаран кайсы бир конкреттүү социалдык шарттарга туш болгондо ошого жараша өзгөрүп турушу мүмкүн деп белгилеген. Андай шарттардын бири адам өз ыктыяры менен өзүнө социалдык ролду алуусу менен, ошого жараша өзүнө үлгүлүү жүрүм-турум милдеттенмесин дагы бирге алат.

Коом жашоонун иретин камсыз кылган механизми болмоюн жашай албайт. Андай механизм катары мамлекет иштейт, анын негизги курулуш принциптери Конституцияда белгиленет.

Мамлекеттик башкаруунун уюштуруучулук негизи болуп мамлекеттик аппарат саналат, ал кызматчылардан, органдар тутумунан жана кызмат адамдарынан турат. Мамлекет коомго жана анын ар бир мүчөсүнө карата ар кандай мажбурлоо ыкмаларын мыйзамдуу түрдө колдонууга амири бар, ошондуктан коом анын ишмердиги, анын ичинде бийликтин жана мамлекеттик-бийлик ыйгарымдары бар адамдар тарабынан өз билемдигин жокко чыгарууга багытталган белгилүү чектөөлөрдү жана тыюу салууларды киргизүү аркылуу катуу чектелмейин жашай албайт.

Ошентип, мамлекеттик-бийлик жаатында жүргөн адамдын аткарып жаткан милдеттерине жараша анын укуктук статусу да мерчемдүү түрдө өзгөрүлүп, катардагы адамдын же жарандын укуктук статусу менен бирдей болушу мүмкүн эмес.

Ошондуктан Конституция аскердик же башка мамлекеттик кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктерине да чектөөлөр киргизилиши мүмкүн дейт (20-беренесинин 2-бөлүгү). Ошентип, мыйзам чыгаруучу мамлекеттик кызматка киришейин деген адамдарга алардын кесиптик даярдыгына, ишчил жана моралдык-этикалык сапаттарына көтөрүңкү талаптарды коюуга, ошондой эле мүмкүн болуучу жүрүм-турумдун чектерин орнотууга укуктуу. Ошондуктан, жарандар мамлекеттик кызматка кирген учурда адамдын жана жарандын

Конституция тарабынан кепилденген укуктары менен эркиндиктери белгилүү чектөөгө дуушар болушуна ыктыярдуу түрдө макулдугун бергенин дагы билүүсү керек.

Мамлекеттик бийлик саясий, атайын, административдик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген кызматчылар тарабынан камсыз кылынат. Кыргыз Республикасынын жогорку саясий мамлекеттик кызматы болуп Президенттин кызмат орду саналат. Мамлекет башчысына көз карандысыздыктын өлчөмдөш кепилдиктери жана коргонуунун укуктук каражаттары берилген учурда гана ал өзүнө жүктөлгөн милдеттерди мазмуну менен мүнөзүнө ылайык толук кандуу жана натыйжалуу аткаруусу мүмкүн.

Ошол эле учурда, Конституция экс-президенттин укуктук статусу жөнүндө маселени атайын өзүнчө бөлүп чыгарып, Президенттин ыйгарым укуктарын өткөрүп берген адамдын укуктук абалынын маанилүүлүгүн белгилейт. Башкача айтканда, экс-президент үчүн мыйзамда өмүрүнүн аягына чейин каралган укуктук жана социалдык кепилдиктер жыйынды катары, өзүнүн функционалдык милдеттерин толук кандуу аткаруу үчүн зарыл шарт катары, келечекте иштей турган Президент үчүн аныктыкты жана стабилдүүлүктү канааттандырган укуктук механизм болуп саналат.

Ошон үчүн, бул укуктук каражаттар президент үчүн сый акы же жеке артыкчылык чарасы катары бааланбастан, иштеп турган Президенттин ишмердигин тиешелүү деңгээлде камсыз кылуу боюнча тизгиндөө жана тең салмактуулук тутумун ишке киргизүү үчүн зарыл болгон конституциялык-укуктук орнотмолор тутумун түзөт. Ал эми мындай укуктук каражаттардын болбогондугу Президенттин ыйгарым укуктарын аткаруу мезгилинде кооптонгон жасаар-жасамаксан болгон аракеттерге алып келип, улуттук кызыкчылыктарга зыян келтириши мүмкүн.

Тизгиндөө жана тең салмактуулук механизминин башкы курамдык бөлүктөрүнүн бири болуп, бийликтин натыйжалуулугун, алмашылып туруусун, коом алдында жоопкерчилигин жана баштуулугун, ошондой эле бийликтин өз билемдигинен жеке инсандын укуктук корголушун камсыз кылган конституциялык коопсуздук тутуму саналат. Конституциялык коопсуздукту камсыз кылуунун ыкмаларынын бири болуп мамлекеттик бийликтин жогорку органдарынын кызмат адамдарынын конституциялык-укуктук жоопкерчилигин, ошондой эле жүрүм-турумдун тийиштүү үлгүсүн жаратуучу инсандарга карата талаптардын жана чектөөлөрдүн орнотулушу саналат.

Президенттин ыйгарым укуктарын аткаруудан экс-президент статусуна өтүүнүн конституциялык процессинин динамикасы, ошондой эле мыйзамга ылайык экс-президентке берилген кепилдиктердин жыйындысы, экс-президент үчүн инсан катары коомдун аң-сезиминде маанилүү ордун сактап калууга жана өлкөнүн коомдук-саясий турмушуна оң жана терс багыттагы таасирин тийгизүүгө жол берет. Дал ушул жагдай экс-президенттин коомдук наамынын салмактуулугуна касиет кошот, мына ушуга байланыштуу ага карата конституциялык-укуктук жоопкерчилик чаралары, анын ичинде, мыйзам чыгаруучунун пикири боюнча, Кыргыз Республикасынын улуттук

кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн болгон ишмердикти жүзөгө ашыруудан чектеген талаптар түрүндө дагы чектөөлөр колдонулушу мүмкүн болгон субъект болуп саналат. Мына ушуга байланыштуу, экс-президенттин укуктарынын чектелишин киргизүү, ошондой эле ушул талаптар аткарылбаган учурда мыйзам чыгаруучу тарабынан жоопкерчиликтин орнотулушу анын эркинин алкагында жүзөгө ашырылган жана Конституциялык палата тарабынан улуттук коопсуздукту жана коомдук тартипти камсыз кылууга багытталган өлчөмдөш чаралар болуп баамдалат жана экс-президенттин укуктук абалы менен шартталган, жана да Конституцияга карама-каршы келбейт.

Ошону менен бирге, жогоруда көрсөтүлгөн жагдайлардан улам мерчемдүү милдеттенмелери бар экс-президенттин наамындагы адам бул макамдан ыктыярдуу түрдө баш тартууга жана катардагы жаран катары Конституцияда адам менен жаранга кепилденген бардык укуктарын жана эркиндиктерин жүзөгө ашырууга, ошондой эле жалпы негиздерде социалдык бакубаттуулуктардан пайдаланууга укуктуу.

Конституциянын 5-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык мамлекет, анын органдары жана алардын кызмат адамдары ушул Конституцияда жана мыйзамдарда аныкталган ыйгарым укуктардын алкагынан чыга алышпайт деп тыюу салынган.

Белгиленген компетенциянын чегинен чыгуунун ар кандай формалары бийликтин ыйгарым укуктарын мыйзамсыз бир колго өткөрүп алуусу менен кооптуу, бул мамлекеттик бийликтин узурпацияланышына алып келиши мүмкүн.

Ошон үчүн Конституциянын 64-беренесинин 11-бөлүгүнүн күчүнө таянуу менен, Конституцияда гана Президенттин ыйгарым укуктарынын толук тизмеси белгиленүүдө жана анысы башка ченемдик-укуктук актылар менен кеңейтилиши мүмкүн эмес.

Бирок, талашылып жаткан ченемге ылайык, экс-президент тарабынан белгиленген чектөөлөр сакталбаган учурда, Президент экс-президентке карата мыйзамда караштырылган бардык кепилдиктерди токтотууга ыйгарым укуктуу. Ошон үчүн, талашылып жаткан ченем бул бөлүгүндө Конституциянын 5-беренесинин 3-бөлүгүнө жана 64-беренесинин 11-бөлүгүнө карама-каршы келбейт.

Конституциянын 6-беренесинин 5-бөлүгүндө жана 28-беренесинин 1-бөлүгүндө жаңы милдеттерди же оордотуучу жоопкерчиликти белгилөөчү мыйзам же башка ченемдик укуктук акты өткөн мезгилге карай колдонулбайт деп белгиленген. Жасалган учурга карата укук бузуу деп таанылбаган иш-аракети үчүн эч ким жоопкерчилик тартпашы керек. Жогорудагы жасалган учурга карата укук бузуу деп таанылбаган аракет үчүн мамлекеттик мажбурлоо чараларын орнотууда мыйзам болуп өткөн окуяларга, күчүнө кирген мезгилге чейин колдонулушу мүмкүн эмес.

Жаңы милдетти киргизүү буга чейин укуктук категория болуп саналбаган жана укуктук жөнгө салууга дуушар болбогон милдеттүү жүрүм-турумдун такыр жаңы эрежелери жана чаралары орнотулду дегенди

билдирет. Жаңы милдеттенме белгилүү аракеттерди жасоо же жасоодон кармануу, ошондой эле жасалган же жасалбаган аракеттерге жооп берүү көрсөтмөсү менен бирге болот.

Мыйзамга каршы жасалган жосун үчүн мурда белгиленген юридикалык жоопкерчиликтин өлчөмү же көлөмү көбөйтүлүп, укук бузуучуга мажбурлоонун жаңы же өтө катаал чаралары колдонулганда же анын субъективдүү укуктары чектелгенде гана мыйзам жоопкерчиликти оордотуучу деп саналат.

Арыздануучулар Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесинин 5-бөлүгүн, 28-беренесинин 1-бөлүгүн бузуу менен 2007-жылдын 23-октябрынан тартып экс-президентти кол тийбестигинен ажыратуу процедурасын жайылтып, президенттин абалын начарлаткан мыйзамдын өткөн мезгилге карай колдонулушун мыйзамдаштыруудан, аны менен Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2018-жылдын 3-октябрындагы Чечими чыкканга чейин абсолюттук кол тийбестикке ээ болгон экс-президент анысынан ажыраган деп айтууда.

Конституциялык палата мыйзам чыгаруучу тарабынан экс-президентти кол тийбестигинен ажыратуу процедурасын камтыган ченем Конституциянын 6-беренесинин 5-бөлүгүндө жана 28-беренесинин 1-бөлүгүндө орнотулган конституциялык-укуктук мааниде жоопкерчиликтин үстүнө жаңы милдеттенмени же оордотууну киргизүү белгилерин камтыбайт деп белгилейт. Демек, талашылып жаткан ченем мыйзамдын өткөн мезгилге карай колдонууга конституциялык тыюу салууга туш келген ченем катары бааланышы мүмкүн эмес.

Ошону менен бирге, Конституциялык палата экс-президенттин укуктук иммунитетинен ажыратуу процедурасынын мыйзамда болбогондугу, анын кол тийбестиги абсолюттуу болуу мүмкүндүгүн билдирбейт деген сөздү келтирүүдө.

Укуктук иммунитет тизгиндөө жана тең салмактуулук тутумунун мыйзамдуу каражаты болуп саналат, аны колдонбостон бийликтин бөлүштүрүлүү принцибине негизделген мамлекеттик бийлик тулкусун куруу мүмкүн эмес. Ошон үчүн, мамлекеттик курулуш жаатында укуктук каражат катары өзгөчө мааниге ээ болгон укуктук иммунитет кайсы гана мамлекеттик кызмат ордуна тиешелүү болбосун, андан ажыратуунун так чектерине жана процедурасына ээ болушу керек. Болбосо, колдонуудагы Конституцияда орнотулган укуктук иммунитеттин конституциялык-укуктук мааниси жоголуп кетиши мүмкүн жана укуктук иммунитетке ээ болгондун жеке артыкчылыгына айланышына алып келет, мындай жагдай укуктук мамлекеттин көз карашынан алып караганда жараксыз.

Ошондуктан укуктук иммунитеттин ээсин, андан ажыратуу механизминин болбогондугу, анын белгилүү укуктук абалы катары жана киргизилген процедурага чейинки абалы жакшыраак болуучу деп бааланбайт жана анын абалын оордотуучу катары каралышы мүмкүн эмес.

Ошентип, арыздануучулардын пикири боюнча, мыйзам чыгаруучу тарабынан 2007-жылдын 23-октябрынан тартып Кыргыз Республикасынын экс-президенттин кол тийбестиктен ажыратуу процедурасы менен шартталган экс-президенттин абалынын начарлап калгандыгы мыйзамдын өткөн мезгилге карай колдонууга тыюу салуу жөнүндө конституциялык орнотмо менен себеп-натыйжалуу байланышта эмес.

Ушуга байланыштуу, «Кыргыз Республикасынын Президентинин ишмердигинин кепилдиктери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Мыйзамынын 2-беренеси Конституциянын 6-беренесинин 5-бөлүгүнө, 28-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт (*чечим аткарыла элек*).

13) Конституциялык палата 2019-жылдын 30-октябрындагы чечими менен Кыргыз Республикасынын Улуттук банк Башкармасынын 2015-жылдын 24-июнундагы № 35/10 токтому менен бекитилген Финансылык кызматтарды сунуштоо жана керектөөчүлөрдүн кайрылууларын кароо тартибине карата минималдуу талаптар жөнүндө жобонун 21-пунктунун 9-пунктчасынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде, талаш-тартыштын тараптары аны арбитраждык (бейтарап) эскертме түрүндө бейтарап соттун кароосуна өткөрүп берүү тууралуу келишим түзүп жатып, мында келишимдин эркиндик укугун ишке ашырып, мамлекеттик сот тарабынан иштин каралышына жеткизбей, бейтарап териштирүү жолу менен талаш-тартышты чечүүгө укуктуу деп белгилеген. Бейтарап сот менен ишти кароо укугунан мындай баш тартуу ар бир адамдын конституциялык соттук коргоо укугун бул мажбурлоосуз жасалып жаткан шартта бузбайт.

Эгер бейтарап соттор менен мындай иштерди кароого укуктук тыюу салынбаган учурда гана, конституциялык-укуктук макамга ээ болгон, жарандык укук мамилелеринен келип чыккан талаш-тартыштарды чечүүгө жардам берүүчү уюм катары бейтарап соттор, тараптардын өз ара макулдашуусу боюнча талаш-тартыштарды карай алат.

Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин 335-беренесинин 4-бөлүгүнө жана «Күрөө жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 62-беренесинин 1 бөлүгүнө ылайык, күрөө жүйөсүнө карата өндүрүп алууну айлантуунун соттон тышкаркы жана соттук тартибинде жүргүзүлөт.

Эгерде күрөөгө коюлган мүлк мыйзамдарда белгиленген тартипте тарыхый, көркөм же коом үчүн башка маданий баалуулукка ээ болгон мүлккө киргизилген учурда, ошондой эле эгерде күрөө жүйөсү өндүрүп алуу учуруна карата жеке адамдын менчик укугуна тиешелүү жалгыз турак жайы болуп саналса күрөөнүн жүйөсүн өндүрүп алууга соттун чечими боюнча гана жол берилет.

Соттон тышкаркы тартип, бир жагынан, күрөө кармоочунун кызыкчылыгын коргоо процедурасын жөнөкөйлөтүү жана тездетүү жана мүмкүн болгон соттук чыгашаларды азайтууга жардам берген, соттук

коргонуунун жалпы эрежелеринен бөлүнгөн негиздүү өзгөчөлүк, бирок башка жагынан, мыйзам чыгаруучунун пикири боюнча, күрөө берүүчү сот тарабынан гана жүзөгө ашырылууга мүмкүн болгон, анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо боюнча иш-чаралардын топтомун пайдалануу мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт.

Ошентип, мыйзам чыгаруучу, күрөөнүн аталган предметтерине өндүрүп алууну айлантуунун алардын өзгөчө социалдык маанилүүлүгүнө негизделип, соттук гана тартибин орнотуп, муну менен мындай маселелерди соттон тышкаркы тартипте чечүүнү алып салат.

Мыйзам чыгаруучу менен жарандын жашоосу үчүн жалгыз турак жайы болуп саналган күрөөнүн жүйөсүн өндүрүп алуунун соттук тартипте гана орнотуусу менчик ээсинин үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарын күчөтүлгөн коргоону божомолдойт, экономикалык мүнөздө гана эмес, күрөөнүн аталган предметинин социалдык маанилүүлүгү менен дагы шартталган.

Ушуга байланыштуу, мамлекет, күрөө предметинин касиеттерин эске алуу менен, укуктук социалдык мамлекеттин максаттарын көздөп, келишимдик мамилелерден келип чыккан маселелерди жана талаш-тартыштарды атайын соттун текшерүүсүндө болгондукту орнотууга укуктуу.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкына көзөмөл коммерциялык банктардын жана башка юридикалык жактарга даректелген талашылып жаткан ченемдүү жобо, өндүрүп алууну күрөө предметине айландыруу тууралуу келишимдерге жана макулдашууларга арбитраждык (бейтарап) эскертмени киргизүүгө тыюу салат.

Мындай тыюуну караган талашылып жаткан ченемдин формулировкасы Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин 335-беренесинин 4-бөлүгүнүн жана «Күрөө жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 62-беренесинин 1-бөлүгүнүн жөнгө салуу предметинин чегинен чыкпайт.

Көрсөтүлгөн ченемдерге себептүү мыйзам чыгаруучу менен күрөөнүн белгилүү предметтерине өндүрүүнү айлантуу маселелери сот адилетүүлүгүн жөнөткөнгө ыйгарым укуктуу соттордун карамагына өткөрүлүп берилген, мында бул маселелерди соттон тышкаркы чечүүнүн барды формалары, анын ичинде бейтарап сот аркылуу чечүү алынып салынган.

Ошентип, ченем жаратуучу орган катары Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан өндүрүп алууну күрөө предметине айландыруу тууралуу арбитраждык (бейтарап) эскертмени киргизүүгө тыюу салуусу ыйгарым укуктарын ашачапкандык катары кароого болбойт, анткени ал Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин жана «Күрөө жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жогоруда көрсөтүлгөн ченемдерин жүзөгө ашыруу үчүн кабыл алынган, чектөө мүнөздөгү жоболорду камтыбайт жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнүн талаптарын бузбайт.

14) Конституциялык палата 2019-жылдын 20-ноябрындагы чечими менен «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзамдын 8-беренесинин 17-бөлүгүнүн, 14-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2, 3, 4-пункттарынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө

ишти карап чыгып, талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Конституциялык палата өз чечиминде, бүткүл коомдун жыргалчылыгы үчүн мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктарынын аткарылуусун камсыз кылуу боюнча кесиптик ишмердик катары мамлекеттик кызматтын өзгөчөлүгүн эске алуу менен, мыйзам чыгаруучу атайын укуктук жөнгө салуу аркылуу мамлекеттик кызматка келип жаткан жарандар үчүн тиешелүү укуктарды жана милдеттерди гана эмес, мамлекеттик кызматтын милдеттеринин өзгөчөлүктөрүн, уюштуруу жана иштөө принциптерин эске алуу менен квалификациялык талаптарды орнотууга да укуктуу деп белгиледи.

Колдонуудагы укуктук жөнгө салуу тутумунда бош мамлекеттик жарандык кызмат ордуна келе турган талапкерлерге коюла турган квалификациялык, анын ичинде тийиштүү кызматтарда иштөө тажрыйбасынын болуусу тууралуу талаптарды орнотуу, натыйжалуу мамлекеттик аппаратты түзүү жана мамлекеттик бийликти жогорку деңгээлде жүзөгө ашырууну сактоо максаты менен шартталган.

Квалификациялык талаптарга ылайык келүү, кесиптик специализация менен көндүмдөргө жана мамлекеттик кызматтын тийиштүү чөйрөсүндө талапка ээ болгон эң компетенттүү жарандарды аныктоону болжойт, алар өзүнүн мамлекеттик кызматка бирдей жеткиликтүүлүк укугун бош мамлекеттик жарандык кызмат ордуна жарыяланган конкурска катышуу жолу менен жүзөгө ашырыша алат.

Өз кезегинде, претендеттердин бош мамлекеттик жарандык кызмат ордун ээлөө үчүн конкурска катышуусу, алардын, коюлган квалификациялык талаптарга ылайык келүүсүндө гана мүмкүн. Мында, квалификациялык талаптар мамлекеттик кызмат тутумуна күчтүү конкурент боло ала турган адистерди тартууга багытталган механизмдин бир бөлүгү катары чыгат, жана ошондой эле мамлекеттик кызматкерлер үчүн карьераны пландоодо стимул болот.

Ошону менен, мамлекеттик кызматка жетүүнүн бирдейлиги мыйзамдар менен мамлекеттик жарандык кызматтын тигил же бул кызмат орундарына коюла турган квалификациялык талаптарга кесиптик жана жеке сапаттары ылайык келген жарандардын тобуна гана карата бааланышы мүмкүн.

Ушуга байланыштуу, мамлекеттик кызмат чөйрөсүндө мамлекеттик кызматкерлердин эмгек ишмердигинин өзгөчөлүктөрү менен шартталган өзгөчө талаптарды орнотуу жарандардын Конституция менен кепилденген укуктарын жана эркиндиктерин бузуу катары бааланышы мүмкүн эмес. Мамлекеттик кызмат чөйрөсүндөгү укуктук жөнгө салуунун мындай өзгөчөлүгү туруктуулук, кесиптүүлүк, компетенттүүлүк, ордун басуучулук, алмашуучулук жана анын тутумун дайыма жакшыртуу принциптеринин жүзөгө ашырылышын камсыз кылат.

Мамлекеттик ишмердиктин натыйжалуулугу жана коомдун жыргалчылыгы биринчи кезекте мамлекеттик бийлик органдарынын бардык деңгээлдеринде башкаруу функцияларын сапаттуу аткаруу менен аныкталат.

Ал көбүнесе мамлекеттик аппараттын акыбалынан, мамлекеттик кызмат институтунун уюштурулушунан жана иштөөсүнөн көз каранды. Дал ушул, ишмердиктин бул түрүнүн өзгөчөлүгүн аныктайт, ал башкаруунун өзгөчө көндүмдөрүн жана коом алдындагы жоопкерчиликтиң деңгээлин түзөт. Ушуга байланыштуу мамлекеттик бийлик органдарындагы жана кесиптик ишмердиктин башка чөйрөлөрүндөгү иш тажрыйбасына болгон квалификациялык талаптардын айырмачылыгы мамлекеттик жарандык кызмат ордун ээлөө үчүн мыйзам менен коюлган себептүү талаптар болуп эсептелет.

II. Конституциялык палатанын чечимдеринин аткарылуусунун сереби.

Конституциялык палата түзүлгөн учурдан тартып (2013-ж.) жана азыркы абалга карата бардыгы болуп 100 чечим жана 1 корутунду кабыл алган, анын ичинен:

- ченемдик укуктук актыларды Конституцияга карама-каршы келбейт деп тануу жөнүндө – 69 чечим;

- ченемдик укуктук актыларды толугу менен же жарым-жартылай Конституцияга карама-каршы келет деп таануу жөнүндө – 31 чечим.

Конституциялык палата жыл сайын өзүнүн ишмердигинин жыйынтыктарын чыгарып жатып, «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 4-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктун жетекчиликке алып, өзү кабыл алган актылардын аткарылуусун анализ кылат. Азыркы абалга карата, актылары Конституциялык палатанын кароо предмети болгон ченем жаратуучу органдар берген маалыматтын талдоосу боюнча, мазмунунан мыйзамдарга өзгөртүү киргизүү зарылдыгы келип чыккан 50 чечимден Конституциялык палатанын 16 чечими аткарыла элек.

1) Конституциялык палата **2015-жылдын 14-сентябрындагы чечими** менен «Кыргыз Республикасынын жарандарын биометрикалык каттоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 2-беренесинин 1-бөлүгүнүн, 2-бөлүгүнүн 2-пунктунун, 3-беренесинин 3-абзацынын, 4-беренесинин 1, 2-пунктарынын, 5-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнүн, 6-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнүн, 7-беренесинин конституциялуулугуна баа берген.

Конституциялык палата өзүнүн тыянактарын мамлекеттин бул укукту ишке ашырууда мүмкүн болгон кийлигишүү учурлары мыйзамдын негизинде гана милдеттүү коргоо кепилдиги (анын ичинде соттук) менен жана улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максаттарында гана жол берилет деп жүйөлөштүргөн. Ошол эле учурда, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты анын макулдугусуз жыйноо, сактоо, пайдалануу жана жайылтууга мыйзамдуу кийлигишүү мүмкүнчүлүгү Конституцияда белгиленген конституциялык маанилүү максаттарга ылайык келиши керек. Өз кезегинде, биометрикалык маалыматтарды жыйноо, сактоо,

пайдалануу жана жайылтууну караган жарандардын биометрикалык маалыматтары сыяктуу мындай механизмди киргизүү жогоруда көрсөтүлгөн конституциялык максаттарга шайкеш келиши керек.

Ошондой эле Конституциялык палата, мамлекет өткөрүлүп жаткан шайлоонун айкындуулугун, чынчылдыгын жана адилеттүүлүгүн камсыз кылуунун ар кандай шаймандарын иштеп чыгууга жана пайдаланууга укуктуу жана мындай шаймандардын бири катарында шайлоочулардын актуалдашкан тизмесин түзүүдө жаңы технологияларды пайдалануу болуп саналышы мүмкүн деп көрсөткөн.

Баяндалгандын негизинде, жарандарды өз убагында каттоо жана идентификациялык документтерди берүү максатында жарандарды биометрикалык каттоо, ошондой эле шайлоочулардын актуалдашкан тизмесин түзүү чынчыл, эркин жана ачык-айкын шайлоону камсыз кылууга жөндөмдүү шайлоо процессинин ажырагыс бөлүгү катары, мамлекеттин улуттук коопсуздугун коргоону камсыз кылуунун алкагында жеке турмуштун кол тийбестигине болгон укуктуу чектөөгө шайкеш болуп саналат.

Аны менен бирге, Конституциялык палата талашылып жаткан ченемде (Мыйзамдын 2-беренесинин 2-бөлүгү) аныкталган башка милдеттер, алардын мамлекеттик жана социалдык маанисине карабай, жол берилбеген жалпыланган мүнөзгө ээ, бул Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен кепилденген адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө учурунда ылайыксыз болуп саналат. Аталган милдеттер, өз маңызы боюнча, талашылып жаткан Мыйзамдын максаттары болуп саналат, аларга биометрикалык маалыматтарды колдонуу менен Кыргыз Республикасынын жарандарынын актуалдашкан базасын түзүү аркылуу жетсе болот деп белгилеген. Ушуга байланыштуу Конституциялык палата мыйзам чыгаруучуга «Кыргыз Республикасынын жарандарын биометрикалык каттоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизиши керек, булар Мыйзамдын так жана ачык максаттарын аныктап, аларга жетүүчү механизмдерди так иштеп чыгышы керек. Бул учурда мыйзам чыгаруучу мыйзам жаратуучу процессте юридикалык терминологияны туура колдонушу керек, ошондо Мыйзамдын ченемдерин кош мааниде жана бир мааниде эмес түшүнүү жокко чыгат деп тапшырма берген.

Конституциялык палата өзүнүн чечиминде биометрикалык маалыматтар жеке маалыматтардын өзгөчө сезгич категориясы болуп саналат, аларды мыйзамсыз колдонуу коркунуч жаратат жана бул маалыматтардын субъекттеринин укуктарына жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына олуттуу зыян келтириши мүмкүн деп көңүл бурган. Ушуга байланыштуу, мыйзам чыгаруучу тарабынан Мыйзамдын 6-беренесинин 2-бөлүгүндө биометрикалык маалыматтарды Кыргыз Республикасынын «Жеке мүнөздөгү маалымат жөнүндө», «Маалыматташтыруу жөнүндө», «Кыргыз Республикасында мамлекеттик сырды сактоо жөнүндө» Мыйзамдары менен коргоо каралган. Ушуга ылайык, биометрикалык маалыматтарды жыйноо, сактоо, пайдалануу жана

жайылтууну алып бара турган мамлекеттик ыйгарым укуктуу орган маалыматтар базасына санкцияланбаган кирүү мүмкүндүгүн жокко чыгаруу үчүн аталган мыйзамдарды кынтыксыз аткарышы керек.

Ошондой эле Конституциялык палата Конституциянын 29-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу тууралуу маалыматты, жашыруун маалыматты жыйноого, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол берилбейт деп көрсөткөн. Ушуга байланыштуу талашка түшкөн Мыйзамдын 6-беренесинин 3-бөлүгүндөгү ченем Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен жөнгө салынган адамдын жеке турмушу жөнүндөгү маалыматты берүү тартибин орнотуу бөлүгүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 29-беренесинин 3-бөлүгүнө карама-каршы келбейт, анткени башка ченемдик укуктук актылар тарабынан мындай тартипти орнотууга жол берилбейт.

Ошон үчүн Конституциялык палата Мыйзамдын (6-берененин 3-бөлүгү, 7-берененин 2-бөлүгү) талашка түшкөн ченемдерин башкача түшүнүү адамдын жана жарандын конституциялык укуктарынын жана эркиндиктеринин, жеке маалыматтарынын коопсуздугунун конституциялык кепилдигинин бузулушуна алып келиши мүмкүн деп белгилеген. Талашка түшкөн ченемдерди түшүнүүдө жана колдонууда кош маанилүүлүктү жокко чыгаруу максатында мыйзам чыгаруучу «Кыргыз Республикасынын жарандарын биометрикалык каттоо жөнүндө» Мыйзамга тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизиши керек (*чечим аткарыла элек*).

2) Конституциялык палата 2015-жылдын 27-ноябрындагы чечими менен шайлоо өнөктүгүнүн мезгилинде Кыргыз Республикасынын жарандары, саясий партиялар каржылоону талап кылган шайлоо алдындагы үгүт иштерин талапкерлер, талапкерлердин тизмесин көрсөткөн саясий партиялар менен макулдашуу боюнча гана, алардын шайлоо фонддору аркылуу жүргүзүүгө укуктуу деп белгилеген «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 22-беренесинин 11-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун конституциялуулугуна баа берген.

Конституциялык палата көрсөтүлгөн ченемдин конституциялуулугун негиздеп, талашка түшкөн ченемдик абалды ченемдик жөнгө салуу талапкердин же талапкерлердин тизмесин сунуштаган саясий партиянын шайлоо фондунун эсебинен каржылоону талап кылган шайлоо өнөктүгүнүн мезгилиндеги үгүт ишин тартипке салууга багытталганын белгилеген. Бул үгүт процессинин мааниси жана шайлоо алдындагы үгүт кампаниясынын бардык катышуучуларына тиешелүү болгон, шайлоо системасынын принциптеринин бузулуусуна алып келе турган ар кандай эркин аракеттерди жокко чыгаруучу бирдиктүү жүрүм-турум эрежелерин киргизүү зарылчылыгы менен байланышкан. Ошондуктан Конституциялык палата кайрылуучу тараптын талашка түшкөн ченемдик жоболор шайлоо алдында жарандар тарабынан өзүнүн каражаттарынын эсебинен бардык талапкерлерге каршы багытталган үгүт жүргүзүүгө тыюу салууну камтый тургандыгы

тууралуу далилдери туура эмес деген тыянакка келген. Демек, бардык талапкерлерге каршы шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү талашылып жаткан ченемдик жобонун укуктук жөнгө салуусунун акагынан чыгат.

Бирок, Конституциялык палата мыйзам чыгаруучу шайлоо алдындагы үгүттөөгө карата укуктарды ишке ашыруу менен байланышкан жөнгө салуунун тигил же бул тариздерин тандоо менен шайлоолордун объективдүү жыйынтыгына жетишүү жана ушунун негизинде легитимдүү өкүлчүлүктүү элдик бийлик органдарын түзүү зарылчылыгын эске алуусу керек экендигин көрсөткөн. Андан улам, шайлоо алдындагы бардыгына каршы үгүттөө менен байланышкан укуктук мамилелер мыйзам чыгаруучу тааныган шайлоочулардын өзүнүн эркин шайлоочулардын бюллетенинде «бардыгына каршы» графасын толтуруу жолу аркылуу билдирүү мүмкүнчүлүгү болуп саналгандыктан өзүнчө укуктук жөнгө салууну талап кылат.

Баяндалганга байланыштуу, мыйзам чыгаруу органына ушул ченемдик жобонун жүйөлөштүрүүчү бөлүгүнөн келип чыккан маселеде укуктук күмөндүүлүктү жөнгө салуу тапшырылган (*чечим аткарыла элек*).

3) Конституциялык палата 2016-жылдын 27-январындагы чечими менен «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жөнүндө» Мыйзамдын оор жана өзгөчө оор кылмыш жасагандыгы үчүн соттуулугу бар, соттуулугу жоюлганына же алып салынганына карабастан Кыргыз Республикасынын жараны аким боло албайт деген 14-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын конституциялуулугуна баа берген.

Конституциялык палата көрсөтүлгөн ченемдин конституциялуулугун негиздеп, теңдүүлүк принциби мамлекеттик кызматчылардын кесиптик ишин укуктук жөнгө салууга өзгөчө мамилени жокко чыгарбайт деп белгилеген. Мындай өзгөчөлүктү орнотуу, мамлекеттик кызматтын жогорку деңгээлин, мамлекеттик милдетти аткарып жаткан кызматчылардын кесиптик ишинин өзгөчө мүнөзүн колдоо максатында мамлекеттик кызматты уюштуруу жана иштетүү милдеттери менен шартталган. Ошентип, мамлекеттик кызматтын мындай өзгөчөлүктөрүнүн маңызы, эмгек ишинин башка чөйрөлөрүнө салыштырмалуу мамлекеттик кызматкерлерге өзгөчө талаптарды бекитүүдө, мамлекеттик кызматты өтөөгө байланыштуу кандайдыр бир чектөөлөрдү орнотууда камтылат.

Андан да, Конституциялык палата өзүнүн айрым чечимдеринде «мамлекет конституциялык түзүлүштүн негиздерин бекемдөө үчүн мамлекеттик бийликти кыянаттык менен пайдалануудан жана криминалдашуудан коргогон майнаптуу укуктук механизмдерге муктаж. Тиешелүү укуктук механизмдерди түзүү менен мыйзам чыгаруучу мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдардын беделине жогорку талаптарды коюуга укуктуу. Мындай талаптар кызмат адамдарынын моралдык жана адеп-ахлактык сапаттарында, өздөрү менен бирге бийликти алып жүрүүчү катары алардын аракеттеринин мыйзамдуулугунда жана ак ниеттигинде күмөн пайда болбоосу үчүн бекитилген. Ушул себептен мыйзам чыгаруучу бийликтин коррупцияланышын жана криминалдашуусун улуттук коопсуздукка коркунуч катары кароо менен, көрсөтүлгөн максаттарга жетүү

үчүн жарандардын мамлекеттик кызматка болгон укугуна тиешелүү чектөөлөрдү киргизүүгө укугу бар» - деп көз карашын айтып келген. Ошондуктан Конституциялык палата бийлик органдарынын легитимдүүлүгүн жана коомдун колдоосунан ажырашын болтурбоого багытталган аракет катары райондун аймагындагы башкы мамлекеттик кызмат ордун, кылмыш жасаган жарандардын аймактык бирдиктин социалдык жана экономикалык өнүгүүсү үчүн жоопкерчиликти аким кызматын ээлөө укугун чектөө акталуу деген тыянакка келүүдө. Мындай аракет конституциялык жоопкерчиликти, укуктук демократиялык мамлекеттин принциптеринин таасирдүүлүгүн жогорулатуу, укуктук тартиптин талаптагыдай иштөөсүн жана сакталышын, бийликтин криминалдашуусун алдын алуу боюнча конституциялык маанилүү максаттарды көздөйт.

Бирок Конституциялык палата тарабынан «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жөнүндө» Мыйзамдын талашылып жаткан жобосу жасалган кылмыштын оордугун, коомдук коркунучтуулугун, мүнөзүн, объектисин, кылмыш жасагандан кийин өткөн убакытты эске албастан кабыл алынган деп белгиленген. Ушуга байланыштуу, мыйзам чыгаруучуга кылмыштардын мүнөзүн жана коомдук коркунучтуулук даражасын эске алып, чоң коркунуч келтирбеген жана анча оор эмес кылмыштарды жасаган жарандарга карата ушул ченемди кайрадан карап чыгуу тапшырмасы берилген (*чечим аткарыла элек*).

4) Конституциялык палата 2016-жылдын 17-февралындагы чечими менен Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин ишкердик иш-аракет жүргүзгөн юридикалык жактар жана жарандар кандай гана жагдай болбосун доонун эскиришинин мөөнөтү калыбына келтириле албайт деген 215-беренесинин 2-пунктунун конституциялуулугуна баа берген. Жалпы мөөнөтү 3 жылды түзгөн мөөнөт аяктагандан кийин, жарандык укуктук мамилелердин дал ушул категориясынан өткөрүлгөн мөөнөттүн себептеринин олуттуулугун текшерүүнүн мүмкүнчүлүгүсүз эле, сот мындай бузулган укуктарды коргоо боюнча талаптарды кароого кабыл алуудан баш тартууга милдеттүү.

Конституциялык палата бул ченемдик орнотмо соттук коргонуу укугун жүзөгө ашырууну чектеген мыйзамдардын чектөөсү болуп саналарын белгилеген. Ошентип, Конституциялык палата укук колдонуу тажрыйбасында, кызыктар тарап укуктун бузулуу фактысы жөнүндө билбей жана ал факты жөнүндө билүүнүн реалдуу мүмкүнчүлүгү жок, доонун эскирүү мөөнөтү өтүп кеткенине байланыштуу өз укуктарына соттук коргоонун натыйжалуу механизмдерин колдоно албай калган учурлар кездешерине көңүл бурган.

Аны менен бирге, Конституциялык палата Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 215-беренесинин 2-пунктунун биринчи абзацында саналып өткөн адамдардын категориясы үчүн сотко кайрылуу укугун жүйөөлүү себептер боюнча калыбына келтирүү мүмкүн эместигин эске алып, аталган абзацтын доонун эскирүү мөөнөтүн калыбына келтирүүгө тыюу салууну жөнгө салган ченемдик жобосу мыйзам жана сот алдында бардыгы

бирдей конституциялык принципке карама-каршы келет жана жарандык мамилелердин бардык ак-ниет катышуучуларын бирдей деңгээлде коргой албайт деп көрсөткөн.

Баяндалганды эске алуу менен, талашылган ченем Конституцияга карама-каршы келет деп таанылган. Андан тышкары, мыйзам чыгаруучуга Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 215-беренесинин 2-пунктуна Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 215-беренесинин 2-пунктунун биринчи абзацында каралган субъекттерге белгилүү жагдайларда өтүп кеткен доонун эскирүү мөөнөтүн калыбына келтирүүгө укуктук мүмкүнчүлүк берген жана аларды бул жагынан жарандык укук мамилелеринин башка калган катышуучулары менен теңдеген тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү тапшырмасы берилген (*чечим аткарыла элек*). (*Эскертүү: «Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору 2020-жылдын 11-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан үч окууда кабыл алынды*).

5) Конституциялык палата 2016-жылдын 2-ноябрындагы чечими менен «Уюшкан кылмыштуулукка каршы аракет жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренесинин 5-бөлүгүнүн, 21-беренесинин 3, 5, 7-бөлүктөрүн, 22-беренесинин 1-5-пункттарынын конституциялуулугуна баа берди.

Конституциялык палата көрсөтүлгөн ченемдин конституциялуулугун негиздеп, бул Мыйзам уюшкан кылмыштуулукка тиешеси бар адамдарга карата колдонулуучу чектөө мүнөзүндөгү чараларды караштырат деп көрсөткөн. Бирок көрсөтүлгөн чаралар коомду жана анын мүчөлөрүн кооптуу кол салуулардан коргоо максатында колдонулат жана жазык мыйзамдарында каралаган жаза чарасы катары карылышы мүмкүн эмес. Айрым укуктар менен эркиндиктердин мындай чектөөлөрү алдын алуучу дареметке ээ болгон жана адамдын же кайсы бир топтун кылмыш жасашына тоскоол болгон каражат катары кызмат кылат. Ушуга байланыштуу талашылып жаткан чектөө мүнөзүндөгү мыйзам чаралары мүмкүн болуп саналат жана Конституцияга карама-каршы келбейт.

Ошону менен бирге, Конституциялык палата мамлекеттик сырлар жөнүндө маалыматтарды камтыган материалдарды ачыкка чыгаруу уюшулган кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө мамлекеттин кызыкчылыктарына орду толтурулгус зыян келтириши мүмкүн деп белгиледи. Ошондуктан, сот процессинин катышуучуларына мамлекеттик сырга тиешелүү болгон материалдар менен таанышуусун чектөө мүмкүн болуучу жагдай, анткени бул улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, адепти, калктын саламаттыгын, башка жактардын укуктары менен эркиндиктерин камсыз кылууга багытталган.

Ошону менен бирге, Конституциялык палата мыйзам чыгаруучунун көңүлүн, ыкчам-алдын алуучу каттоого алуу жөнүндө соттун чечимине даттануу мүмкүнчүлүгү, мындай чечим чыгарылган адамдын укуктарын камсыз кылуунун кошумча кепилдиги болуп саналаарына бурду. Бирок,

мыйзам чыгаруучу мындай категориядагы материалдарды кароо боюнча сот өндүрүшүнүн процесстик тартибин, ошондой эле ыкчам-алдын алуучу каттоого алуу жөнүндө соттун актысына даттануунун жана сот тарабынан салынуучу милдеттердин түрлөрүн колдонуунун тартибин жөнгө салган эмес, муну мыйзамдын кенемтеси катары кароо керек. Ушуга байланыштуу, мыйзам чыгаруучуга бул укуктук кенемтени толуктоо тапшырмасы берилген (*чечим аткарыла элек*).

б) Конституциялык палата 2018-жылдын 14-февралындагы чечиминде укук коргоо органдарынын тергөө бөлүмдөрүндө, судья катары, Президенттин, Жогорку Кеңештин, Өкмөттүн Аппараттарынын бөлүмдөрүндө жогорку юридикалык билимдин болушун талап кылган кызмат орундарында, Жогорку Кеңештин жогорку юридикалык билими бар депутаты катары беш жылдык иш стажысы бар адамдарды адвокаттык иш жүргүзүү укугуна лицензия алуу үчүн зарыл болгон квалификациялык сынактан өтүүдөн бошотууну караштырган «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 19-беренесинин 4-бөлүгүнүн 1, 2, 3, 4-пункттарын Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинин 3-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныган.

Конституциялык палата өзүнүн чечиминде, мамлекет сот адилеттигинин натыйжалуу тутумун куруу жана квалификациялуу юридикалык жардам каражаттарынын жалпыга жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу боюнча конституциялык маанилүү милдеттерин аткарууда юридикалык жардам көрсөтүү милдети жүктөлө турган адамдарды тандоонун атайын тутумусуз тура албайт деп белгилеген.

Мамлекет квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүнүн коомдук маанилүүлүгүн эсепке алып, адвокаттарга белгилүү бир кесиптик жана башка талаптарды белгилөөгө, ошондой эле кайсы бир адамдардын профессионалдык адвокаттык ишке киришүүсүнүн зарыл шарттарын аныктоого милдеттүү, анткени алардын көрсөткөн юридикалык жардамынын сапатынан адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин коргоонун натыйжалуулугу көз каранды болот.

Ушуга байланыштуу, адвокаттык иштин лицензияланууга тийиш болгон иштин түрлөрүнө, ал эми мыйзамдарда теңдик конституциялык принцибинин логикалык уландысы катары лицензия берүүнүн бирдей негиздери жана шарттары принцибин лицензиялоонун негизги принциптерине таандыгы акталат («Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө» Мыйзамдын 5-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пункту, 15-беренесинин 37-пункту).

Мыйзам чыгаруучу Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдерине жана рухуна ылайык өзүнүн ченем жаратуучу ишинде социалдык адилеттүүлүк идеясын билдирүү жана аны коомдун турмушуна киргизүү катары тең укуктуулук жана кодулабоо принциптерин так карманууга тийиш. Бул анык зарыл болгон учурлардан тышкары, бардык адамдар бирдей укуктук статуска ээ болушу керек, башкача айтканда бирдей

көлөмдөгү жана мазмундагы укуктарга, эркиндиктерге жана милдеттерге, ошондой эле аларды жүзөгө ашыруу жана коргоо боюнча бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ болушу керек дегенди билдирет.

Укуктук ченемдерде ар кандай категориядагы адамдардын юридикалык статусунда өлчөмдөш айырмачылыктарды орнотууга жол берүүчүлүк жана максатка ылайыктуулугу, жекече, алардын айрымдары үчүн жеңилидиктерди жана артыкчылыктарды бекитүү «позитивдүү кодулоо» максатында гана, формалдуу тең укуктуулук принцибин колдонуу аркылуу коомдук турмуштун кайсы бир чөйрөсүндө же адамдардын кандайдыр бир категориясына карата түзүлгөн кырдаалдын адилеттүүлүгүнө жетишүү мүмкүн болбой калган учурда мүмкүн.

Башкача айтканда, «позитивдүү кодулоо» мамлекет тарабынан кандайдыр бир белгилер боюнча адамдардын алсыз категориясына жогорулатылган кепилдиктерди берүү аркылуу коомдо чыныгы тең укуктуулукту орнотууга багытталган позитивдүү аракеттерди жасоону билдирет. Бул акыркыларга адамдын экономикалык, социалдык, рухий жана башка муктаждыктарын канааттандырууда аларга коомдогу башка социалдык топтор менен тең мүмкүнчүлүктөрдү түзө турган кээ бир артыкчылыктарды берүү боюнча чаралар. Тең укуктуулук жана кодулабоо принциптерин бузуу болуп мыйзамда андан чегинүүнүн фактысынын өзү эмес, жарандардын өзүнчө категориясы үчүн негизсиз артыкчылыктарды бекитүү эсептелет.

Ошентип, мыйзам чыгаруучу тарабынан бекитилген жалпы эрежеден чегинүүлөр «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 19-беренесинин 4-бөлүгүнүн 1, 2, 3, 4-бөлүктөрүндө аталган адамдар үчүн өзгөчө мүмкүндүктөрдү түзүү менен объективдүү жана орундуу негизи жок жана конституциялык маанилүү максаттарга шайкеш келбейт, башка субъекттерге карата аларды тең эмес абалга коюуда жана теңсиздик үчүн укуктук негизди түзүүдө *(чечим аткарыла элек)*. *(Эскертүү: «Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору 2020-жылдын 11-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан үч окууда кабыл алынды).*

7) Конституциялык палата 2018-жылдын 1-ноябрындагы чечиминде «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренесинин, 17-беренесинин 4-пунктунун конституциялуулугуна баа берген.

Талашылып жаткан ченемдер кызмат адамдарына, Кыргыз Республикасынын жарандарына жана чет өлкөлүк жарандарга Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларына уруксат берүүнүн тартибин регламенттейт.

Конституциялык палата өзүнүн чечиминде Кыргыз Республикасынын Конституциясы ар кимдин соттук коргоого болгон укугун бекитүү менен

бирге ар кимге квалификациялуу юридикалык жардам алууга кепилдик да берет деп белгилеген (40-берененин 1 жана 3-бөлүктөрү).

Квалификациялуу юридикалык жардам алуу укугу, адам кайсыл процесстик статуста сот өндүрүшүндө катышууга тартылганына карабастан, анын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо же калыбына келтирүү үчүн сот процессинин алкагында квалификациялуу юридикалык жардам ала турган шарттарды түзүүнү болжойт.

Мыйзам чыгаруучу бул конституциялык укуктун жүзөгө ашырылуусу катары шектүүнүн, айыпталуучунун, соттолуучунун коргоого болгон укугун жазык-процесстик мыйзамдарда бекиткен. Көрсөтүлгөн Кодекске ылайык жазык процессте жактоочу катары адвокат гана чыга алат. Адвокат өзүнүн кызмат көрсөтүүлөрүнүн өзгөчөлүгүнөн улам мыйзам менен ага конституциялык маанилүү функциясы жүктөлгөн өзгөчө субъект болуп саналат.

Мында, квалификациялуу юридикалык жардам берүү мындай жардамга муктаж болгон адамда адвокатты тандоо эркиндиги болгон шарттарда гана толук кандуу болушу мүмкүн, анткени алардын ортосунда ишенимдүү мамилелердин болуусу укуктук коргоонун натыйжалуулугунда чечүүчү болуп эсептелет. Адвокатты өз каалоосу менен тандоо укугу адилеттүү сот процессинин пайдубал негиздеринин бири болуп саналат, анткени толук кандуу коргоонун негизги шарты болгон - адвокат менен корголуучунун ортосундагы ишенимди камсыз кылат. Бул жазык-процесстик мыйзамдар менен Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын жоболорунан келип чыгат (14-берене).

Бирок, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренесинин мааниси менен мазмунуна карасак, кызмат адамдарына жана жарандарга мамлекеттик сырларга карата уруксат берүү жөнүндө жоболор эмгек мамилелеринде турган адамдарга гана таандык болууда, ал эми адвокаттар тарабынан юридикалык жардам көрсөтүү жеке-укуктук мамилелер жаатында турат. Бул ченемди аналогия боюнча адвокаттарга мамлекеттик сырларга карата уруксат берүү үчүн алардын жумушунун жана жазык-процесстик мыйзамдарынын жоболорунун өзгөчөлүктөрүн эсепке албастан колдонуу орунсуз болуп эсептелет. Квалификациялуу юридикалык жардам алуу укугу өзүнүн конституциялык мазмуну боюнча абсолюттук болуп эсептелген соттук коргоого болгон укуктан түздөн-түз келип чыгат жана чектелиши мүмкүн эмес, бул жазык процесстин бардык стадияларында жактоочунун тоскоолдуксуз катышуу мүмкүнчүлүгүн болжойт.

Талашылып жаткан ченемдердин колдонулушунун сот адилеттигинин максаттарына жетүү үчүн түздөн-түз катышкан субъекттер катары адвокаттарга жайылтылышы жана аларда мамлекеттик сырларга жетүүгө уруксаттын жоктугуна байланыштуу юридикалык жардам көрсөтүүгө тыюу салуу адамдардын квалификациялуу юридикалык жардамга болгон укугунун өлчөмсүз чектелишине жана акыр аягы алардын эч кандай чектелүүгө

жатпаган соттук коргоого болгон конституциялык укугунун бузулушуна алып келет.

Конституциялык палата «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренеси жазык сот өндүрүшүндө жактоочу катары катышкан адвокаттарга аналогия боюнча жайылтылууда Конституцияга карама-каршы келет деп таанып, Өкмөткө көрсөтүлгөн Мыйзамга адвокаттардын мамлекеттик сырларга уруксат алуунун өзгөчө тартибин караштырган өзгөртүүлөрдү демилгелесин деп тапшырма берген (*чечим аткарыла элек*).

8) Конституциялык палата 2020-жылдын 18-мартындагы чечими менен «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 28-беренесинин 7-бөлүгүнүн экинчи абзацынын конституциялуулугун текшерип, талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келбейт деп тапты.

Талашылып жаткан ченем Кыргыз Республикасынын Судьялар кеңешине караштуу Тартип комиссиясы тарабынан судьяларга карата алдын ала эскертүү, эскертүү, сөгүш берүү түрүндөгү тартип жазаларын салуу жөнүндө чечимдери даттанууну жокко чыгарат, ал арыздануучунун пикири боюнча кодуланбоонун конституциялык принцибинин, ошондой эле ар кимдин соттук коргонууга укугунун бузулушуна алып келет дейт.

Конституцияга ылайык Кыргыз Республикасынын бардык сотторунун судьялары жүрүм-туруму кынтыксыз болуп турганда кызмат орундарын ээлеп турат жана өз ыйгарым укуктарын сактап калат.

Кынтыксыздык талаптарын бузуу деп судьянын бийик наамы менен коошпогон, жосундардын олуттуу же болбосо системалуу жасалышы түшүнүлөт.

Албетте, судьянын тартиптик жосуну сот тутумунун кадыр-баркына орду толгус залакасын тийгизип, ага болгон бүтүндөй ишенимге шек келтирет. Судьялардын тартип жоопкерчилиги институтунун максаты болуп, сот системасынын натыйжалуулугунун коомго зарыл болгон деңгээлин сактоо кызыкчылыгында маселелерди чечүү саналат. Коомдо пайда болуучу конфликттерди чечүүнү камсыз кылуучу жана укук үстөмдүгүн жана мыйзамдуулукту кепилдеген институт катары сот бийлигинин вазыйпасына жана өзгөчө табиятына карай, судьянын персонасына, анын жүрүм-турумуна, ошондой эле кесиптик милдеттерди аткаруудагы жогорулатылган талаптар акталган болуп саналат жана сот адилеттиги чөйрөсүндөгү Конституция жана эл аралык стандарттар менен макулдашылат.

Ушуга байланыштуу, ээлеген кызмат ордунан бошотууга байланышпаган тартип жазаларды салуу жана судьяны тартип жоопкерчилигине тартуу мүмкүнчүлүгүн орнотуу судьянын өзүнүн жүрүм-турумуна жана өзүнүн кесиптик милдеттерди аткаруусуна жогорулатылган жоопкерчиликти камсыздоо үчүн керектүү инструмент болуп саналат.

Ошону менен бирге, судьяны тартип жоопкерчилигинин процедурасы судьянын конституциялык-укуктук статусу менен шартталган өзгөчө спецификага ээ болушу керек жана судьянын көз карандысыздыгы менен

анын коом алдындагы жоопкерчилиги ортосундагы балансты камсыз кылууга тийиш.

Ар бир судьянын анын контролсуздугун жана жоопкерчиликсиздигин билдирбеген көз карандысыздык принцибин камсыздаган негизги инструментарий болуп судьянын алмашылгыстыгы жана кол тийбестиги саналат. Бул касиеттер жеке артыкчылыктар катары каралышы мүмкүн эмес, анткени ал коомдук кызыкчылыктарды, баарыдан мурда сот адилеттигинин кызыкчылыктарын коргоо каражаты катары каралат. Коомдогу кандай гана болбосун кризисти жеңүүнүн жана адамдын укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун эффективдүү кепилдиги болуп чыныгы көз каранды жана коомдун ишенимине ээ болгон жалгыз сот гана боло алат. Өз кезегинде, мындай соттун иштеши судьянын өзүнө карата негизсиз айыптоолордон жана зомбулуктан болушунча корголгон жерде гана болушу мүмкүн. Иш жүзүндө толук максаттуу ишке ашырылуучу ишенимдүү процедуралык кепилдиктер судьяларды оюна келгендей жана негизсиз жазалардан, демек, аларга мыйзамсыз кысымдан коргоонун негизги фактору болуп саналат. Тартип жазанын салынуусу жөнүндө чечимди кайталап кароонун ишенимдүү процедурасы жок болгон учурда негизсиз тартип жазасына дуушар болуунун реалдуу коркунучу, судьялардын көз карандысыздыгынын кепилдигинин даражасын кемитип, алар өзүлөрүнүн ыйгарым укуктарын эффективдүү аткарууда тоскоолдуктарга учурашы мүмкүн.

Мында судьяга салынган тартип жазасына даттануу мүмкүндүгүн берүү жөнүндө жоболорду камтыган эл аралык стандарттар дагы эске алынууга тийиш. Алсак, Соттук органдардын көз карандысыздыгынын Негизги принциптеринин айрым жоболору (БУУнун Башкы Ассамблеясында 1985-жылдын 29-ноябрындагы жана 1985-жылдын 13-декабрдагы резолюциялар менен жактырылган) судьянын үстүнөн ал өзүнүн судьялык же кесиптик милдеттерин аткаруунун жүрүшүндө келип түшкөн айып же даттануу тийиштүү процедурага ылайык токтоосуз жана калыс каралуу керек деп айтылат. Судья жооп алууга жана адилеттүү териштирилүүгө укуктуу (17-пункт); тартиптик жазалоо, кызмат ордуна четтетүү же бошотуу жөнүндө чечим көз карандысыз текшерүүнүн предмети болуусу керек (20-берене).

Ошентип, соттук же башка орган түрүндө судьялардын тартип жоопкерчилиги маселелерин караган тартиптик органдын иштешине мүмкүндүк берген эл аралык укуктук стандарттар улуттук мыйзамдарда кабыл алынып жаткан чечимдердин даттанылуу механизми каралгандай болушун талап кылат.

Демек, алдын ала эскертүү, эскертүү же сөгүш сыяктуу тартип жазаларынын түрлөрүн судьяга карата колдонуу жөнүндө Судьялар кеңешине караштуу Тартип комиссиясынын чечими көз карандысыз текшерүүнүн предмети болушу керек. Муну, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен кепилденген жана абсолюттук мүнөзгө ээ болгон ар кимдин соттук коргонуу укугу дагы талап кылат (Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүндө

каралган укуктарды чектөөнүн бир дагы конституциялык таанылуучу максаттары, тактап айтканда адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо соттук коргонууга укуктун жүзөгө ашырылуусуна карата чектөөлөрдү киргизүү үчүн негиз болушу мүмкүн эмес).

Ошону менен бирге, салттуу түшүнүктө соттук коргонууга укуктун судьялар үчүн жүзөгө ашырылуусу талаш-тартыштын бардык тараптары катыша турган атаандаштыкта сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун бардык принциптерин сактоо менен соттук органда жүргүзүлгөндө, ал сот системасынын бүтүндөй кадыр-баркына терс таасирин тийгизбей койбойт. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы ушул маанилүү жагдайларды эске алуу менен, судьялардын соттук коргонуу укугунун жүзөгө ашырылуусу бир аз башкача жол менен болушу мүмкүн деп эсептейт.

Соттук өз алдынча башкаруу органдарына, тактап айтканда соттук өз алдынча башкаруу органынын шайланма органы болгон Судьялар кеңешине көз карандысыздыкты камсыз кылуу зарылдыгы менен түздөн-түз байланышта сот бийлигинин кадыр-баркынын сакталышы жүктөлөт. Сот адилеттигин жүзөгө ашырууга ыйгарым укуктуу, даярдыгы мыкты жана кадырлуу судьялардын катарынан, съезде шайлануучу, тек гана судьялардан турган Судьялар кеңеши, баарыдан мурда, судьялардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого чакырылган, ошондуктан ага Судьялар кеңешине караштуу Тартип комиссиясынын чечимдерине судьялардын даттанууларын кароо боюнча функциялардын жүктөлгөнү Кыргыз Республикасы өзүнө алган эл аралык милдеттенмелердин да, ар кимдин соттук коргонуу укугу менен сөзсүз түрдө камсыз кылынуусу жөнүндө Конституциянын талаптарынын да көз карашынан орундуу болуп саналат.

Демек, мыйзам чыгаруучу административдик-юрисдикциялык орган катары Тартип комиссиясынын статусунан келип чыгып, негиздердин кенен тизмеси боюнча жоопкерчиликтин катаалдыгы менен кайтарылбастыгын жана судьялардын көз карандысыздыгы менен кол тийбестигин камсыз кылуу зарылдыгын болжогон коомдук кызыкчылыктардын балансын эске алуу менен эл аралык милдеттенмелердин жана ар кимдин соттук коргонуу конституциялык укугун камсыздоо менен зарылдыгынын натыйжасынан пайда болуучу укуктук мамилелерди жөнгө салуусу керек.

Конституциялык палата тартип өндүрүшүн демилге кылган субъектке тартип жазасы жөнүндө чечимди даттануу укугу берилиши мүмкүн эмес, анткени судьяларда мындай укуктун пайда болушу коомдук кызыкчылыкка ээ экендигин жана анын көз карандысыздык принцибин камсыздоого багытталгандыгын, ал эми башка жактар өзүнүн кызыкчылыктарын коргоо үчүн соттордо жалпы негиздерде толук кандуу мүмкүнчүлүккө ээ экендигин өзгөчө белгилейт (*чечим аткарыла элек*).

Эскертүү: 8 аткарыла элек чечимдер ушул Маалыматтын биринчи бөлүмүндө көрсөтүлгөн.